

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Παγκόσμιες Προκλήσεις και Συστήματα Αναλύσεων»

Η Διπλωματία των Αγωγών και οι Ελληνο-Βουλγαρικές Σχέσεις

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Βασίλειος Χρ. Κοτρότσος

Τριμελής Επιτροπή:
Αν. Καθηγητής Χ. Τσαρδανίδης
Επ. Καθηγητής Ε. Φακιολάς
Αν. Καθηγητής Ν.Σ. Κουτσούκης

Τελική έκδοση

Κόρινθος, 2018

UNIVERSITY OF THE PELOPONNESE
SCHOOL OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE & INTERNATIONAL RELATIONS

Master of Arts in
«Global Risks and Analytics»

The Pipeline Diplomacy and the Greek-Bulgarian Relations

Master's Dissertation

Vasilios Chr. Kotrotsos

Supervisors:

Associate Professor Ch. Tsardanidis

Assistant Professor E. Fakiolas

Associate Professor N.S. Koutsoukis

Final version

Corinth, 2018

Φύλλο αξιολόγησης

Η διπλωματική εργασία με τίτλο «*Η Διπλωματία των Αγωγών και οι Ελληνο-Βουλγαρικές Σχέσεις*» του *Βασιλείου Χρ. Κοτρότσου*, αξιολογήθηκε από την τριμελή επιτροπή, τόσο ως προς την ποιότητα του κειμένου, όσο και ως προς την ποιότητα της προφορικής παρουσίασης και υπεράσπισης της διπλωματικής εργασίας ενώπιον ακροατηρίου.

Η διαδικασία αξιολόγησης της διπλωματικής εργασίας ολοκληρώθηκε την ...../...../....., με γενική επίδοση:

Καλώς

Λίαν Καλώς

Άριστα

Τα μέλη της τριμελούς επιτροπής:

1. Αν. Καθηγητής Χ. Τσαρτανίδης
2. Επ. Καθηγητής Ε. Φακιολάς
3. Αν. Καθηγητής Ν.Σ. Κουτσούκης

Abstract

In the modern geopolitical environment, numerous gas and oil transmission networks are identified. All these networks make up an energy mosaic, which emerges more intricate as compared with the previous century. This can be assessed as an outcome of the globalization, which has increased the interdependence of states. Nowadays, safeguarding energy security and pursuing a successful energy policy is not one-dimensional. On the contrary, the concept of energy is multidimensional and impregnated with an instrumental element. This is evidenced through the exercise of pipeline diplomacy, which is reflected through the construction of transnational pipelines for the transport of energy resources. Coming to a brief overview of the energy map, multiple energy projects are distinguished, which among other profits can ensure economic benefits to the state, upgrading the state's role in the geopolitical environment and improving transnational relations in the international system. This theory can be demonstrated by this very comparative study of the Greek-Bulgarian relations, in the context of specific treatments of a temporally and geographically defined horizon.

Keywords: energy security, energy policy, energy diplomacy, pipeline diplomacy, greek-bulgarian relations

Περίληψη

Στο σύγχρονο γεωπολιτικό περιβάλλον, εντοπίζονται πολυάριθμα δίκτυα μεταφοράς φυσικού αερίου και πετρελαίου. Όλα αυτά τα δίκτυα απαρτίζουν ένα ενεργειακό μωσαϊκό, το οποίο προβάλλει πιο πολυσύνθετο συγκριτικά με τον προηγούμενο αιώνα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η παγκοσμιοποίηση είναι αυτή που αύξησε και την αλληλεξάρτηση των κρατών. Πλέον, η διασφάλιση της ενεργειακής ασφάλειας και η άσκηση μίας επιτυχημένης ενεργειακής πολιτικής δεν είναι κάτι μονοδιάστατο. Τουναντίον, η έννοια της ενέργειας είναι πολυδιάστατη και εμποτισμένη με το εργαλειακό στοιχείο. Αυτό αποδεικνύεται μέσω της άσκησης της διπλωματίας των αγωγών, η οποία αποτυπώνεται δια της κατασκευής διακρατικών αγωγών μεταφοράς ενεργειακών πόρων. Σε μία σύντομη επισκόπηση λοιπόν του ενεργειακού χάρτη, διακρίνονται πολλαπλά ενεργειακά έργα τα οποία επιφέρουν μεταξύ άλλων οικονομικά κρατικά οφέλη, αναβάθμιση του κρατικού ρόλου στο γεωπολιτικό περιβάλλον και βελτίωση των διακρατικών σχέσεων στο διεθνές σύστημα. Η θεωρία αυτή μπορεί να αποδειχθεί μέσω της συγκριτικής μελέτης των ελληνο-βουλγαρικών σχέσεων, στο πλαίσιο της προοπτικής συγκεκριμένων αγωγών ενός χρονικά και γεωγραφικά προσδιορισμένου ορίζοντα.

Όροι κλειδιά: ενεργειακή ασφάλεια, ενεργειακή πολιτική, ενεργειακή διπλωματία, διπλωματία των αγωγών, ελληνο-βουλγαρικές σχέσεις

Πρόλογος

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία με τίτλο «Η Διπλωματία των Αγωγών και οι Ελληνο-Βουλγαρικές Σχέσεις», εκπονήθηκε στο πλαίσιο του ΜΠΣ «Παγκόσμιες Προκλήσεις και Συστήματα Αναλύσεων» του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων (ΠΕΔιΣ), της Σχολής Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, με έδρα την Κόρινθο. Η ανάληψή της ορίστηκε τον Ιούνιο του 2018 και ολοκληρώθηκε τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, εντός του προβλεπόμενου χρονικού περιθωρίου.

Σκοπός μου κατά τη διάρκεια της συγγραφής, δεν υπήρξε μόνο η ανάλυση θεωρητικών εννοιών της σύγχρονης ενεργειακής πολιτικής, αλλά κυρίως η εκτενής βιβλιογραφική έρευνα με επιστημονική μεθοδολογία και πρακτική. Συγκεκριμένα, διεξήχθη περιπτωσιολογική μελέτη επί συγκεκριμένων πρότζεκτ αγωγών πετρελαίου/φυσικού αερίου και της επιρροής που άσκησαν στις διακρατικές σχέσεις Ελλάδας-Βουλγαρίας. Με αυτόν τον τρόπο, έγινε προσπάθεια να απαντηθεί το κεντρικό ερώτημα αυτής της μελέτης, δηλαδή το κατά πόσο οι διακρατικές σχέσεις Ελλάδας-Βουλγαρίας επηρεάστηκαν από τα σχεδιαζόμενα ενεργειακά έργα στην περιοχή μέσω της διπλωματίας των αγωγών, αλλά και γενικότερα εάν οι διακρατικές/διεθνείς σχέσεις μεταξύ των κρατών επηρεάζονται από την διπλωματία των αγωγών.

Επιπλέον, θα ήταν παράλειψη εκ μέρους μου να μην εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή κ. Χαράλαμπο Τσαρδανίδη, τόσο για το αντικείμενο της εργασίας που ο ίδιος εμπνεύστηκε και μου συνέστησε, όσο και για την διακριτική του αρωγή όπου απαιτήθηκε. Επίσης, ευχαριστώ όλους τους καθηγητές, οι οποίοι συνέβαλαν στην απόκτηση γνώσεων και στην καλλιέργεια επιστημονικής σκέψης από μέρους μου.

Τέλος, καθώς το παρόν πόνημα αποτελεί το αποτέλεσμα μιας εντατικής θερινής προσπάθειας και ταυτόχρονα την ολοκλήρωση των εν γένει μεταπτυχιακών μου υποχρεώσεων, το αφιερώνω στην σύζυγό μου Κωνσταντίνα και στην κόρη μου Αλεξάνδρα, ως ελάχιστη αναγνώριση της κατανόησης και συμπαράστασής τους.

30/09/2018

Βασίλειος Χρ. Κοτρότσος

Πίνακας Περιεχομένων

Abstract	I
Περίληψη	II
Πρόλογος	III
Πίνακας Περιεχομένων	IV
1 Εισαγωγή	1
2 Ενεργειακή ασφάλεια	2
2.1 Ενέργεια: η διαχρονική σταθερά της κρατικής ατζέντας	2
2.2 Ενεργειακή ασφάλεια: απόδοση ορισμών	3
2.3 Οι διαστάσεις της ενεργειακής ασφάλειας	4
3 Ενεργειακή πολιτική	5
4 Ενεργειακή διπλωματία	6
4.1 Ενεργειακή διπλωματία: ορισμός	6
4.2 Νέα μορφή διπλωματίας	7
5 Αγωγοί: η αποτύπωση της ενεργειακής διπλωματίας	9
5.1 Εγκαταλείποντας τους εγχώριους αγωγούς	9
5.2 Η σημασία των διακρατικών αγωγών	10
5.3 Οι αγωγοί και το δίκτυο αλληλεξάρτησης	11
6 Εισαγωγικά των ελληνο-βουλγαρικών σχέσεων	13
7 Burgas-Alexandroupoli Oil Pipeline	15
7.1 Ιστορικό υπόβαθρο	16
7.2 Τεχνικά χαρακτηριστικά	17
7.3 Επιδιώξεις και οφέλη	17
7.4 Το όραμα που ναυάγησε	19
8 South Stream Gas Pipeline	21
8.1 Το παρασκήνιο	22
8.2 Από το όραμα στην εγκατάλειψη	22
9 Southern Corridor & Interconnector Greece-Bulgaria	26
9.1 Interconnector Greece-Bulgaria	26
9.1.1 Τεχνικά χαρακτηριστικά και λειτουργία	27
9.1.2 Επιδιώξεις και οφέλη	28
10 Συμπεράσματα	30
Κατάλογος πηγών	31

1 Εισαγωγή

Στην σύγχρονη γεωπολιτική σκακιέρα, εντοπίζεται η άσκηση της διπλωματίας των αγωγών. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να μελετηθεί ως έννοια, και έπειτα υπό το πρίσμα αυτού του θεωρητικού εργαλείου, να μελετηθούν οι ελληνο-βουλγαρικές σχέσεις. Η μεθοδολογία που ακολουθείται στην εκπόνηση του πονήματος, είναι αυτή της δευτερογενούς βιβλιογραφικής έρευνας επί επιστημονικών άρθρων, βιβλίων, άρθρων εφημερίδων και διαδικτυακών ιστότοπων.

Ειδικότερα, καταβάλλεται προσπάθεια κατανόησης του όρου «διπλωματία των αγωγών». Για τον λόγο αυτό, αρχικά γίνεται θεωρητική προσέγγιση στην σημασία της ενεργειακής ασφάλειας και της ενεργειακής πολιτικής, προκειμένου να καταστεί ευκολότερη η προσέγγιση του όρου «ενεργειακή διπλωματία». Η έννοια της ενέργειας αποτελεί μία διαχρονική σταθερά, μιας και οι πλουτοπαραγωγικοί πόροι συνιστούσαν ανέκαθεν κινητήριο μοχλό διεξαγωγής συρράξεων ή αποτελούσαν την θεμέλια βάση μίας συμμαχίας. Συνεπώς, ενέργεια και πολιτική είναι έννοιες που συνδέονται. Συγκεκριμένα, προκειμένου το κράτος να διασφαλίσει ενεργειακούς πόρους σε επαρκείς ποσότητες και προσιτές τιμές, ελαχιστοποιώντας τους εφοδιαστικούς κινδύνους, διαμορφώνει την κατάλληλη ενεργειακή πολιτική. Ωστόσο, αυτό εξετάζεται πάντα υπό το πρίσμα της αλληλεξάρτησης που διέπει το σύγχρονο γεωπολιτικό περιβάλλον. Εν τοις πράγμασι, η ενεργειακή ασφάλεια συνίσταται από την ενέργεια, την οικονομία και την πολιτική. Πυλώνας ωστόσο της ενεργειακής πολιτικής, είναι η διπλωματία των αγωγών. Συνεπώς, πρόκειται για μία μορφή διπλωματίας η οποία αποτυπώνεται μέσω των διάφορων έργων κατασκευής αγωγών, τα οποία όχι απλώς δεν είναι αποκλειστικά εγχώρια όπως ήταν στο παρελθόν, αλλά πλέον αποτελούν διακρατικά δίκτυα εκατοντάδων ή και χιλιάδων χιλιομέτρων.

Τέλος, γίνεται συγκριτική μελέτη των ελληνο-βουλγαρικών σχέσεων. Ο λόγος επιλογής της παρούσας περίπτωσης είναι ότι συνιστά άξιον προσοχής το ότι δύο κράτη τα οποία πάντοτε βρίσκονταν σε αντίπαλα στρατόπεδα, τελικώς οδηγήθηκαν να αναπτύξουν συνεργατικές σχέσεις, με αποκορύφωμα τον ενεργειακό τομέα. Εν ολίγοις, επιδιώκεται να αποδειχθεί ή όχι, το κατά πόσο η άσκηση της διπλωματίας των αγωγών, συνέβαλε στην βελτίωση των διμερών σχέσεων των δύο κρατών.

2 Ενεργειακή ασφάλεια

*«Η πολιτική ενός κράτους βρίσκεται στην γεωγραφία του.»
Ναπολέον Βοναπάρτης (Τσακίρης, 2012 : 3)*

Το 2006 ο Πρόεδρος της Commission José Manuel Barroso, τόνισε ότι η γεωπολιτική σκακιέρα του 21^{ου} αιώνα και οι υφιστάμενες μεταβολές, επιτάσσουν την χάραξη και την υιοθέτηση μίας νέας ενεργειακής πολιτικής προκειμένου να μην τεθεί σε κίνδυνο η ευρωπαϊκή ενεργειακή ασφάλεια. Χαρακτηριστικά δήλωσε: *«Βρισκόμαστε σε μία νέα ενεργειακή εποχή. Η ζήτηση αυξάνεται και τα αποθέματα της Ευρώπης μειώνονται. Υπάρχει έλλειψη επενδύσεων και το κλίμα μας έχει αλλάξει»* (Baghat, 2006 : 962). Ωστόσο, αποκρυπτογραφώντας την παραπάνω δήλωση ανακύπτουν ερωτήματα. Τι είναι η ενεργειακή ασφάλεια και πώς συνδέεται με την πολιτική; Στο παρόν κεφάλαιο επιδιώκεται να δοθούν απαντήσεις στα παραπάνω, προκειμένου να κατανοηθεί η σημασία της ενεργειακής ασφάλειας ώστε εν συνεχεία, να αναδειχθεί η σύνδεση με την έννοια της πολιτικής και της διπλωματίας.

2.1 Ενέργεια: η διαχρονική σταθερά της κρατικής ατζέντας

Η αξία της ενέργειας για ένα κράτος, παραμένει αναλλοίωτη στο χρόνο. Είναι αληθές ότι τις τελευταίες δεκαετίες διαδραματίζει έναν σημαντικό ρόλο στο πεδίο των διεθνών σχέσεων και στους ακαδημαϊκούς κύκλους, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι ως έννοια δεν χρησιμοποιούταν παλαιότερα. Συγκεκριμένα, αναδείχθηκε το 1973 μετά την πρώτη πετρελαϊκή κρίση, καθ' όσον πριν αποδιδόταν με τον όρο «πετρελαϊκή ασφάλεια». Επομένως, αυτό που αλλάζει είναι οι διαστάσεις τις οποίες λαμβάνει και τα δεδομένα της εκάστοτε εποχής, τα οποία επιδρούν στην διαμόρφωση της ενεργειακής πολιτικής. Το παραπάνω επιχείρημα τεκμηριώνεται πληρέστερα εάν ληφθεί υπόψη ότι κατά τον Α΄ και Β΄ Π.Π., ο έλεγχος του πετρελαίου βρισκόταν στους πρωταρχικούς στόχους της κρατικής ατζέντας κατά την χάραξη της εξωτερικής πολιτικής. Χαρακτηριστικά, η ανακάλυψη νέων πηγών υδρογονανθράκων αποτέλεσε το μήλο της έριδος μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων τόσο στον Α΄ Π.Π., όσο και στον Β΄ Π.Π. (Mohapatra, 2018 : 2). Καθότι η ενέργεια είναι απαραίτητη σε διάφορους τομείς, όπως για παράδειγμα στην διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων, η επιδίωξη κατάληψης πετρελαιοπηγών, χαρακτηρίζεται ως ένας από τους βασικούς λόγους της έκρηξης του Β΄ Π.Π. (Baghat, 2006 : 964-965). Εάν ληφθεί υπόψη και η πετρελαϊκή κρίση που ακολούθησε το 1973, αλλά και το γεγονός ότι το 2006 η Ρωσία διέκοψε την παροχή φυσικού αερίου στην Ουκρανία, οδηγώντας σε μία νέα ενιαία ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική, γίνεται κατανοητό ότι το ζήτημα της ενέργειας πάντοτε βρισκόταν και θα συνεχίσει να βρίσκεται στο προσκήνιο της πολιτικής των κρατών. *«Εν ολίγοις, η αυξανόμενη εξάρτησή μας από την ενέργεια, έχει αυξήσει την σημασία της ενεργειακής ασφάλειας»* (Baghat, 2006 : 965). Τα κράτη επιδιώκουν να προσαρμοστούν στα δεδομένα της εποχής και να χαράξουν την κατάλληλη ενεργειακή πολιτική, η οποία θα τους βοηθήσει να διασφαλίσουν την απαραίτητη για αυτούς ενεργειακή ασφάλεια. Για αυτό τον λόγο άλλωστε τις τελευταίες δεκαετίες διακρίνεται μία «κούρσα αγωγών», η οποία επιτυγχάνεται μέσω της άσκησης της διπλωματίας. Η ενέργεια λοιπόν διαδραμάτιζε ανέκαθεν καίριο ρόλο στην ατζέντα των κρατών και ως έννοια συνδέεται από παλαιότερα με την έννοια της πολιτικής. Στον 20^ο αιώνα, οι πλουτοπαραγωγικές πηγές αποτέλεσαν ένα καθοριστικό παράγοντα στον προσδιορισμό των νικητών του πολέμου. Επιπροσθέτως, οι παραγωγοί πετρελαίου επιδίωκαν την σύναψη συμμαχιών, καθιστώντας το

πετρέλαιο κινητήριο μοχλό για την διαμόρφωσή τους, ενώ οι διακυμάνσεις των τιμών του πετρελαίου είτε αποθάρρυναν, είτε ενίσχυαν τον ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών (Carlos, 2015 : 3). Ο Daniel Yergin στο βιβλίο του «*The Quest*» (2012) επισημαίνει ότι στην μεταψυχροπολεμική εποχή, οι τιμές του πετρελαίου κατέστρεψαν και έσωσαν τις οικονομίες. Χαρακτηριστικά, η Σοβιετική Ένωση είδε να ανθίζει η οικονομία της την δεκαετία του 70' που οι τιμές του πετρελαίου χαρακτηρίζονταν από διαταραχές, ενώ αντιθέτως η οικονομία της κατέρρευσε την δεκαετία του 80', όταν οι τιμές του πετρελαίου μειώθηκαν. Ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό της κυβέρνησης Κλίντον την δεκαετία του 90', όταν χάραξε μία αισιόδοξη πολιτική η οποία εμφανώς βρισκόταν σε συνάφεια με τις χαμηλές τιμές του πετρελαίου. Επιπρόσθετα η σύνδεση των υδρογονανθράκων με την πολιτική, διαφαίνεται από το γεγονός ότι αποτέλεσε κινητήριο μοχλό διεξαγωγής επαναστάσεων και εξεγέρσεων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της λεγόμενης Μπολιβαριανής επανάστασης του Hugo Chavez στην Βενεζουέλα (Brower, 2011). Εν συνεχεία, η ενέργεια στον 21ο αιώνα φαίνεται να έχει αποκτήσει έναν έντονο εργαλειακό χαρακτήρα, είτε όσον αφορά την άσκηση επιρροής σε άλλα κράτη, είτε όταν χρησιμοποιείται ως μέσο προκειμένου να βλάψει τους αντιπάλους (Carlos, 2015 : 11). Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Ρωσίας, η οποία εκμεταλλεύεται την εξάρτηση των ευρωπαϊκών κρατών από το φυσικό της αέριο, διευρύνοντας την επιρροή της απέναντι στη Δύση. Μάλιστα η εξάρτηση αυτή, έδωσε τη δυνατότητα στην Ρωσία όχι μόνο να διακόψει την παροχή φυσικού αερίου στην πάλαι ποτέ σύμμαχο της Ουκρανία σε αντιστοιχία με το πολιτικό προσκήνιο και τις μεταξύ τους σχέσεις, αλλά και να αυξήσει τις τιμές στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη συγκριτικά με τους δυτικούς ομολόγους. Χαρακτηριστικά, ενώ η Βουλγαρία πλήρωνε \$500/m³, η Γερμανία πλήρωνε \$379/m³ και η Λευκορωσία \$166/m³. Συνεπώς, η Ρωσία με βάση τις επιδιωκόμενες γεωπολιτικές της στοχεύσεις, διαμόρφωνε αντίστοιχα τις τιμές πώλησης του φυσικού αερίου (*The decline of pipeline politics*, 2016). Συνεπώς, η ενέργεια αποτελεί διαχρονική αξία στην πολιτική των κρατών και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής, καθώς δύναται να χρησιμοποιείται ως μέσο διπλωματίας.

2.2 Ενεργειακή ασφάλεια: απόδοση ορισμών

Η ενεργειακή ασφάλεια, έχει λάβει κατά καιρούς διάφορους ορισμούς. Ως έννοια χρησιμοποιείται κυρίως στους ακαδημαϊκούς κύκλους και στην πολιτική. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι «*περιορίζοντας τις διαταραχές αναφορικά με τον εφοδιασμό, σε ευρύτερους ορισμούς οι οποίοι διαθέτουν πολιτικό, οικονομικό ή/και περιβαλλοντικό χαρακτήρα, ως όρος είναι κοινός αναφορικά με τις "θεραπείες" της ενεργειακής ασφάλειας*» (Ronanuik & Jedicke, 2015). Σε μία πιο απλουστευμένη απόδοση, η ενεργειακή ασφάλεια λαμβάνει διάφορες διαστάσεις και είναι εμποτισμένη με έναν πολυδιάστατο χαρακτήρα. Ωστόσο, η έννοια αυτή καθ' εαυτή αναφέρεται στην προσπάθεια ενός κράτους να εξασφαλίσει ότι οι κίνδυνοι εφοδιασμού αποφεύγονται και το ενδεχόμενο έλλειψης ενεργειακών πόρων ελαχιστοποιείται. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον ορισμό του Υπουργείου Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής του Η.Β., είναι «*η ικανότητα της χώρας να διασφαλίσει ότι οι κίνδυνοι διακοπής του ενεργειακού εφοδιασμού είναι χαμηλοί*» (Ronanuik & Jedicke, 2015).

Σύμφωνα με την Διεθνή Υπηρεσία Ενέργειας (International Energy Agency), η ενεργειακή ασφάλεια αποδίδεται ως επί το πλείστον, όπως και στον προηγούμενο ορισμό, με την δυνατότητα της κρατικής διασφάλισης ενεργειακών πόρων και εφοδιασμού. Συγκεκριμένα ορίζει την ενεργειακή ασφάλεια ως «*την αδιάλειπτη διαθεσιμότητα ενεργειακών πηγών σε προσιτή τιμή*». Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission) ορίζει την ενεργειακή

ασφάλεια ως «την ικανότητα εξασφάλισης ότι οι μελλοντικές βασικές ενεργειακές ανάγκες, μπορούν να καλυφθούν τόσο μέσω κατάλληλων εγχώριων πόρων που έχουν δουλευτεί υπό οικονομικά αποδεκτές συνθήκες ή διατηρήθηκαν ως στρατηγικά αποθέματα, όσο και μέσω της πρόσκλησης προσιτών και σταθερών εξωτερικών πηγών, συμπληρωμένων ενδεχομένως από στρατηγικά αποθέματα» (Baghat, 2006 : 965). Στο βιβλίο «*Energy security: managing risk in a dynamic legal and regulatory environment*» (2004), η ενεργειακή ασφάλεια ορίζεται ως «μία κατάσταση όπου ένα έθνος ή οι περισσότεροι από τους πολίτες και τις επιχειρήσεις, έχουν πρόσβαση σε επαρκείς ενεργειακούς πόρους, σε προσιτές τιμές για το άμεσο μέλλον χωρίς σοβαρό κίνδυνο διατάραξης» (Baghat, 2006 : 965).

Σύμφωνα με τους παραπάνω ορισμούς, η έννοια της ενεργειακής ασφάλειας ανάγεται στην δυνατότητα ενός κράτους να διασφαλίζει επαρκείς ενεργειακούς πόρους σε προσιτές τιμές προκειμένου να εξασφαλίζει βιώσιμη ανάπτυξη και κοινωνική ευημερία.

2.3 Οι διαστάσεις της ενεργειακής ασφάλειας

Η ενέργεια αποτελεί «ένα διαρκώς εξελισσόμενο μείγμα παραγόντων, οι οποίοι προκύπτουν από τα τεκταινόμενα στο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό γίγνεσθαι του σύγχρονου ενεργειακού καθεστώτος» (Chester, 2010).

Σύμφωνα με την Διεθνή Υπηρεσία Ενέργειας, η ενεργειακή ασφάλεια έχει δύο βασικές πτυχές. Η μακροπρόθεσμη ενεργειακή ασφάλεια, η οποία ως επί το πλείστον ασχολείται με τις χρονικά έγκαιρες επενδύσεις για την παροχή και διασφάλιση ενέργειας που συνάδει με τις οικονομικές εξελίξεις και τις ανάγκες, και η βραχυπρόθεσμη ενεργειακή ασφάλεια, η οποία επικεντρώνεται στην ικανότητα του ενεργειακού συστήματος να αντιδρά και να ανταποκρίνεται στις απότομες αλλαγές αναφορικά με την προσφορά και την ζήτηση (International Energy Agency). Λαμβάνοντας υπόψη τον διττό χαρακτήρα της ενεργειακής ασφάλειας, γίνεται αντιληπτό ότι ένα κράτος στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον δεν μπορεί από μόνο του να διασφαλίσει την ενεργειακή ασφάλεια, μιας και πρόκειται για ένα διεθνές ζήτημα το οποίο μεταξύ άλλων περιλαμβάνει την αλληλεπίδραση μεταξύ των παραγωγών και των καταναλωτών, της προσφοράς και της ζήτησης και των δεδομένων της αγοράς (Baghat, 2006 : 965-966).

Σύμφωνα με τους συγγραφείς του άρθρου «*Energy security in the EU: Pipelines, Powers and Political Relations*» (2015), οι βασικές διαστάσεις της ενεργειακής ασφάλειας είναι: η φυσική ασφάλεια, η ασφάλεια των τιμών και η γεωπολιτική ασφάλεια. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι «η βέλτιστη ενεργειακή ασφάλεια επιτυγχάνεται μέσω της αποφυγής των φυσικών διαταραχών/διακοπών, όπως η μη απαραίτητη αύξηση τιμών εξαιτίας των ανισορροπιών που παρουσιάζονται στον εφοδιασμό/ζήτηση ή η ελλιπής λειτουργία των αγορών και η αδικαιολόγητη εξάρτηση από συγκεκριμένα έθνη, προκειμένου να διατηρηθούν οι μέγιστοι βαθμοί ελευθερίας της εξωτερικής πολιτικής» (Ronauik & Jedicke, 2015).

Επομένως, η ενεργειακή ασφάλεια συνδέεται με την οικονομία και την διασφάλιση προσιτών και βιώσιμων πηγών, με τους περιβαλλοντικούς παράγοντες οι οποίοι μπορούν να επηρεάσουν την διαθεσιμότητα των ενεργειακών πηγών, όπως για παράδειγμα είναι η κλιματική αλλαγή και τέλος με την πολιτική, η οποία αφορά στην εθνική και διεθνή ασφάλεια. Ως αποτέλεσμα, οι κυβερνήσεις των κρατών καθώς και οι επιχειρήσεις, έχουν διαφορετικές ανησυχίες αναφορικά με την ενεργειακή ασφάλεια και ως εκ τούτου διαμορφώνουν την πολιτική που θα ασκήσουν (Cambridge Insight).

3 Ενεργειακή πολιτική

«Η πολιτική των αγωγών και η διπλωματία, αποτελούν αναπόσπαστο και σφαιρικό πυλώνα της ενεργειακής πολιτικής» (Proedrou, 2017 : 1)

Η ΝΑ και Αν. Ευρώπη κατά τις τελευταίες δεκαετίες, χαρακτηρίζεται από ταχείες ενεργειακές εξελίξεις. Η Ρωσία προκειμένου να διευρύνει την σφαίρα επιρροής της, χρησιμοποιεί το φυσικό αέριο ως μέσο άσκησης πίεσεων, αποτελώντας παράδειγμα εφαρμογής της διπλωματίας των αγωγών και διεξάγοντας το λεγόμενο «ενεργειακό μπρα ντε φερ με την Δύση». Τα Βαλκάνια είναι σε αβεβαιότητα, ενώ η Τουρκία σε κάθε γεωπολιτική ανάλυση συνιστά το «μελανό σημείο» (Αθανασόπουλος, 2017). Λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα του σύγχρονου περιβάλλοντος, επιβεβαιώνεται ότι η έννοια της ενεργειακής ασφάλειας επηρεάζεται από δεδομένα του γεωστρατηγικού και όχι μόνο περιβάλλοντος, υποδεικνύοντας μεταξύ άλλων την εφαρμογή μίας «ενεργειακής *Real Politic*» (Oronero, 2018).

Ως ενεργειακή πολιτική ορίζεται, *«οι ενέργειες που διεξάγει η κυβέρνηση ενός κράτους, προκειμένου να επηρεάσει τόσο την ζήτηση για ενέργεια, όσο και για την προσφορά αυτής. Εντός αυτών των ενεργειών, υπάγονται οι τρόποι με τους οποίους η εκάστοτε κυβέρνηση αντιμετωπίζει τις διαταραχές του ενεργειακού εφοδιασμού και την προσπάθεια να επηρεάσει την κατανάλωση ενέργειας και την οικονομική ανάπτυξη».* (Energy Policy, 2003). Επομένως, πρόκειται για την άσκηση κατάλληλα διαμορφωμένης πολιτικής, προκειμένου να αντιμετωπισθούν ζητήματα ενεργειακής παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης. Μέσα με τα οποία μπορεί να αποδοθεί η ενεργειακή πολιτική είναι η υιοθέτηση νομοθεσίας αναφορικά με τις ενεργειακές εκπομπές ή η επιβολή φόρων ή άλλων τεχνικών δημόσιας πολιτικής. Επιπρόσθετα, είναι η λήψη κατευθυντήριων γραμμών αναφορικά με την διατήρηση της ενέργειας και η ανάπτυξη κινήτρων προκειμένου να γίνονται επενδύσεις (Chester, 2010). Επί παραδείγματι, όταν η Ρωσία διέκοψε επανειλημμένα την παροχή αερίου στην Ουκρανία, αυτό θορύβησε την Ε.Ε. επιτάσσοντας την υιοθέτηση νέων κατευθυντήριων γραμμών και μίας ενιαίας ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής. Αυτό είναι καίριας σημασίας καθώς *«για ένα οικονομικά εξαρτώμενο από τις εισαγωγές bloc όπως είναι η Ε.Ε., οι αξιόπιστοι ενεργειακοί πόροι είναι ζωτικής σημασίας για την στρατιωτική ασφάλεια, την κοινωνική και ανθρώπινη ευημερία»* (Goldthau & Sitter, 2015 : 943).

Τέλος, η ενεργειακή πολιτική μπορεί να εκφρασθεί μέσω της σύναψης διεθνών συνθηκών και συνεργασίας μεταξύ των κρατών. Αυτό λοιπόν μπορεί να επιτευχθεί μέσω της άσκησης της διπλωματίας και της κατασκευής των αγωγών. Επομένως, θα μπορούσε να διατυπωθεί ότι η έννοια της ενεργειακής ασφάλειας, η οποία αποδίδεται μέσω της άσκησης εκείνης ακριβώς της πολιτικής η οποία μεταξύ άλλων θα ικανοποιεί τα εθνικά-κρατικά συμφέροντα, περιλαμβάνει διάφορες διαστάσεις όπως η οικονομία, η πολιτική, η γεωπολιτική και η διπλωματία. Το να κατασκευάζονται αγωγοί, να συνάπτονται διακρατικές συμφωνίες και να μεταφέρονται πόροι, υπάγονται στην ενεργειακή πολιτική (Baumann, 2010 : 87). Χαρακτηριστικά, *«η πολιτική των αγωγών και η διπλωματία, αποτελούν έναν αναπόσπαστο και σφαιρικό πυλώνα της ενεργειακής πολιτικής»* (Proedrou, 2017 : 1).

4 Ενεργειακή διπλωματία

«Τα συμφέροντα της ενεργειακής ασφάλειας, φαίνεται να ικανοποιούνται καλύτερα από εναλλακτικά συστήματα στους αγωγούς και από πολιτικές των αγωγών και της διπλωματίας»
(Proedrou, 2017 : 9).

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνηθεί η έννοια της πολιτικής των αγωγών και της διπλωματίας. Πώς δηλαδή η κατασκευή ενός αγωγού επί παραδείγματι, δεν επιφέρει μόνο οικονομικά οφέλη, αλλά μπορεί να βελτιώσει ή να επιδεινώσει τις διακρατικές σχέσεις στην διεθνή πολιτική σκακιέρα. Εφόσον κατέστη σαφής η σπουδαιότητα της έννοιας της ενέργειας και προσδιορίστηκε το τι σημαίνει ενεργειακή ασφάλεια και ενεργειακή πολιτική, είναι πιο εύκολο να κατανοηθεί στο παρόν κεφάλαιο και η έννοια της ενεργειακής διπλωματίας ή αλλιώς διατυπωμένη, της πολιτικής των αγωγών. Όπως έχει προαναφερθεί, η ενέργεια λαμβάνει διάφορες διαστάσεις και διαδραματίζει έναν καίριο ρόλο στην χάραξη και την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους. Για τον λόγο αυτό άλλωστε και στην παρούσα μελέτη υποστηρίζεται το επιχείρημα ότι, η πολιτική των αγωγών και η διπλωματία συνιστούν έναν αναπόσπαστο πυλώνα της ενεργειακής πολιτικής και ότι οι αγωγοί τελικώς δεν μεταφέρουν απλώς τον πλουτοπαραγωγικό πόρο αλλά επιπρόσθετα χρησιμοποιούνται ως μέσα διαπραγμάτευσης και άσκησης της διπλωματίας, ενώ ταυτόχρονα είναι εμποτισμένοι με τη συμβολική σημασία της πολιτικής ισχύος. Εν ολίγοις, στο σύγχρονο γεωπολιτικό και γεωστρατηγικό περιβάλλον αναδύεται μία νέα μορφή διπλωματίας, η ενεργειακή.

4.1 Ενεργειακή διπλωματία: ορισμός

Η ενεργειακή διπλωματία, συνιστά μία μορφή σύγχρονης διπλωματίας ή όπως έχει διατυπωθεί αποτελεί *«έναν μοναδικό τύπο του μαστίγιου και του καρότου, διαμορφωμένο καταλλήλως στο να ικανοποιεί τις αδύναμες και τις καλά ανεπτυγμένες πλούσιες χώρες, οι οποίες είναι εξαρτημένες από τους ενεργειακούς πόρους, οι οποίοι είτε βρίσκονται φυσικά, είτε όχι»* (Geler, 2016 : 89). Επομένως, πρόκειται για διπλωματία, η οποία ασκείται στο σύγχρονο γεωπολιτικό περιβάλλον υπό το πρίσμα της εξασφάλισης των πλουτοπαραγωγικών πόρων. Στην πράξη, η ενεργειακή διπλωματία αφορά την προσπάθεια του κράτους να διασφαλίσει πετρέλαιο και αέριο που να ανταποκρίνεται στις απαιτούμενες κρατικές ανάγκες, σε ένα περιβάλλον όπου η ζήτηση αυξάνεται. Καίριο ρόλο στην αύξηση αυτή διαδραματίζει το γεγονός ότι πλέον υφίστανται νέοι αναδυόμενοι παίκτες, όπως για παράδειγμα η Κίνα, οι οποίοι έχουν μπει δυναμικά στο «ενεργειακό παιχνίδι» (Goldthau, 2010 : 25). Αναφορικά με τον προσδιορισμό του περιεχομένου της έννοιας και την απόδοση ενός ορισμού, δεν υπάρχει ομοφωνία με το τι επ' ακριβώς σημαίνει «ενεργειακή διπλωματία». Ως έννοια χρησιμοποιείται σχεδόν αποκλειστικά σε ζητήματα γεωπολιτικής, αναφορικά με την εξασφάλιση πρόσβασης στους ενεργειακούς πόρους. Παράλληλα, δρα ως εργαλείο το οποίο σχετίζεται με τον σχεδιασμό της κατάλληλης στρατηγικής και εξωτερικής πολιτικής, προκειμένου το κράτος να διασφαλίσει επάρκεια στις ενεργειακές πηγές (Goldthau, 2010 : 27). Ωστόσο, παρά το γεγονός

ότι δεν υπάρχει ένας συγκεκριμένος ορισμός, υφίσταται ένας κοινός παρανομαστής σε όλες τις απόπειρες προσδιορισμού του περιεχομένου. Συγκεκριμένα, ο παρανομαστής αυτός αφορά την χάραξη της κατάλληλης εξωτερικής πολιτικής δια μέσου της διπλωματίας, προκειμένου μέσω αυτής να μην τεθεί σε κίνδυνο η ενεργειακή ασφάλεια του κράτους. Εν ολίγοις είναι *«η χρήση της εξωτερικής πολιτικής για την εξασφάλιση της πρόσβασης στον ενεργειακό εφοδιασμό ευρέως και για την προώθηση (κυρίως διμερούς δηλαδή, από κυβέρνηση προς κυβέρνηση) συνεργασίας στον ενεργειακό τομέα»* (Goldthau, 2010 : 28). Ο συγκεκριμένος ορισμός λοιπόν υποδεικνύει ότι, δρώντες της παρούσας διπλωματίας είναι κρατικοί παράγοντες ή τα ίδια τα κράτη. Επιπρόσθετα, κινητήριοι μοχλός άσκησης της συγκεκριμένης μορφής διπλωματίας δεν είναι μόνο η μεγιστοποίηση των οικονομικών ωφελειών των κρατικών επιχειρήσεων, αλλά και η παράλληλη επίτευξη των κρατικών συμφερόντων, όπως είναι η ενεργειακή ασφάλεια ή η αναβάθμιση του κράτους στον ενεργειακό χάρτη (Goldthau, 2010 : 28). Αυτό με την σειρά του οδηγεί στην επιβεβαίωση του ισχυρισμού των προηγούμενων δύο κεφαλαίων της παρούσας μελέτης, ότι η ενέργεια και η πολιτική συνδέονται και ότι η έννοια της ενέργειας λαμβάνει διάφορες διαστάσεις. Όντας ένα όρος εμποτισμένος μεταξύ άλλων με εργαλειακό και με πολιτικό χαρακτήρα, υποδηλώνει τους τρόπους με τους οποίους τα κράτη δίνουν στις δικές τους εταιρείες ενέργειας ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, αναφορικά με την υποβολή προσφορών για τους πόρους μέσω της χρήσης της κρατικής δύναμης. Ούτως ειπείν, μέσω των διπλωματικών συμφωνιών που συνάπτονται αναφορικά με την ενέργεια, οι χώρες-καταναλωτές μπορούν να ενισχύσουν την κατάσταση εφοδιασμού τους, ενώ ταυτόχρονα οι χώρες-παραγωγοί μέσω της άσκησης της διπλωματίας επιδιώκουν να ενισχύσουν την πρόσβαση στις αγορές ή στα αποθέματα (Goldthau, 2010 : 25). Ωστόσο, οι κυβερνήσεις και οι επιχειρήσεις σε όλον τον κόσμο εκτιμούν ότι είναι χρήσιμο το να διαιωνίσουν την έννοια της κατασκευής των αγωγών και αυτού του είδους την πολιτική, για λόγους που δεν σχετίζονται κατ' αποκλειστικότητα με ζητήματα της ενεργειακής ασφάλειας (Proedrou, 2017 : 1), καθότι υποβόσκουν και άλλα συμφέροντα, όπως για παράδειγμα το να αποκτήσει μία χώρα έναν σύμμαχο στο προσκήνιο ενός επικείμενου διεθνούς ζητήματος.

4.2 Νέα μορφή διπλωματίας

Η χρήση αυτού του τύπου διπλωματίας δεν είναι κάτι καινοφανές ή άγνωστο στους ακαδημαϊκούς κύκλους. Οι υδρογονάνθρακες ανέκαθεν βρίσκονταν στο επίκεντρο της κρατικής εξωτερικής πολιτικής και όπως έχει προαναφερθεί, έχουν αποτελέσει τόσο λόγο σύναψης συμμαχιών, όσο και διεξαγωγής πολεμικών συρράξεων. Στην ουσία, *«οι ενεργειακές πηγές, έχουν αποτελέσει την αιτία ή το πληρεξούσιο για την εξωτερική πολιτική ακόμα και για στρατιωτικές ενέργειες»* (Goldthau, 2010 : 27). Για παράδειγμα, το 1941 οι Η.Π.Α. έκανα εμπάργκο πετρελαίου στην Ιαπωνία, προκειμένου να ασκηθούν πιέσεις και να αναγκαστεί η χώρα να αποσύρει τα στρατεύματά της από την κατεχόμενη Κίνα. Επιπρόσθετα, θεωρείται ότι πίσω από την απόφαση της Γερμανίας να εισβάλει το 1941 στην Σοβιετική Ένωση, υπέβασκε η απόπειρά της να απεξαρτηθεί από την ενεργειακή εξάρτηση που είχε από την Ε.Σ.Σ.Δ. και να αναλάβει τον έλεγχο των ενεργειακών πόρων της Κασπίας. Τέλος, η πολιτική του Κρεμλίνου

να διευρύνει την σφαίρα επιρροής ασκώντας την πολιτική των αγωγών στην περιοχή της Κασπίας και της Ασίας (Goldthau, 2010 : 26-27), υποδεικνύει ότι επρόκειτο για μία μορφή διπλωματίας, οι ρίζες της οποίας ανάγονται στο παρελθόν αλλά διαδραματίζουν ακόμα ισχυρότερο ρόλο στο σύγχρονο γεωστρατηγικό και γεωπολιτικό προσκήνιο. Ωστόσο, τονίζεται ότι οι ενεργειακοί πόροι δεν αποτελούν μόνο μοχλό στρατιωτικών επεμβάσεων και συγκρούσεων. Αντίθετα, μία συνεργασία μεταξύ των κρατών η οποία αποτυπώνεται με την κατασκευή αγωγών, επιτρέπει την ικανοποίηση των κρατικών συμφερόντων. Εν ολίγοις αυτό είναι που ονομάζεται ενεργειακή διπλωματία, η οποία *«αντιπροσωπεύει κάποιο είδος της χρήσης της εξωτερικής πολιτικής προκειμένου να διαδώσει και να διασφαλίσει την πρόσβαση και την μεταφορά της ενεργειακής προσφοράς σε ζήτηση και προώθηση (κατά κανόνα διμερούς και όχι τόσο πολυμερούς) συνεργασίας στον ενεργειακό τομέα»* (Geler, 2016 : 91).

Επομένως, πρόκειται για ένα όχι και τόσο σύγχρονο φαινόμενο το οποίο αναδύθηκε σε μεγάλο βαθμό στο σύγχρονο προσκήνιο το 2006, όταν και η Ρωσία αποφάσισε να διακόψει την παροχή αερίου στην Ουκρανία (Geler, 2016 : 91). Μία πράξη που επανέλαβε τρία χρόνια αργότερα. Η ισχυρή κρατική εταιρεία της Ρωσικής Ομοσπονδίας Gazprom, δρώντας ως εκτελεστικό όργανο και «μακρύ χέρι» της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, αγηγώντας το γεγονός ότι επρόκειτο για την περίοδο του χειμώνα, αποφασίζει να στερήσει ουσιαστικά την Ουκρανία από φυσικό αέριο. Πλέον η Ρωσία μετατρέποντας το αέριο σε μέσο πίεσεων και διαπραγματεύσεων, επιδίωξε την επίτευξη των κρατικών της συμφερόντων. Ουσιαστικά, η Ρωσία *«πολεμοποίησε την παροχή του φυσικού της αερίου και οι αγωγοί άρχισαν να φαίνονται ως..προφητικοί»* (Royal, 2017). Παράλληλα, την ίδια χρονική περίοδο η Ρωσία προώθησε την κατασκευή δύο αγωγών, του Nord Stream και του South Stream με απώτερο σκοπό να τροφοδοτεί κατ' αποκλειστικότητα την Δυτική Ευρώπη με αέριο. Επί της ουσίας, η σκοπιμότητα των αγωγών αυτών έγκειται στο να μην αποτελούν πλέον διαμετακομιστικά κράτη η Ουκρανία, η Σλοβακία, η Πολωνία και οι χώρες της Βαλτικής κατά την μεταφορά του φυσικού αερίου από την Ρωσία στην Δυτική Ευρώπη. Ταυτόχρονα, η Ρωσία φάνηκε να χρησιμοποιεί τα project για την κατασκευή των αγωγών, ως απάντηση στην ευρωπαϊκή πρόταση περί κατασκευής του αγωγού Nabucco, ο οποίος προβλεπόταν να εκτείνεται από την Κασπία μέχρι την Δυτική Ευρώπη. Μάλιστα, η επιλογή της Ρωσίας να εκμεταλλεύεται το αέριο της, να διαμορφώνει τις τιμές αυτού κατά το δοκούν και να κατασκευάζει αγωγούς, διαφαίνεται από την περίπτωση του αγωγού Nord Stream II, ο οποίος σχεδιάζεται ώστε να μεταφέρει αέριο από την Ρωσία στην Γερμανία, παρακάμπτοντας το Ουκρανικό έδαφος. Στην πράξη όμως, πολλοί είναι εκείνοι που ισχυρίζονται ότι η χρήση του αγωγού στην πραγματικότητα θα είναι μειωμένη. Εντούτοις, η Ρωσία το προωθεί γιατί είναι ένας τρόπος να διευκολυνθεί στο *«να χρησιμοποιήσει την ενέργεια ως ένα πολιτικό εργαλείο, για την ενίσχυση των γειτόνων»* (Gramer, 2017). Συνεπώς, οι αγωγοί αυτοί αποτυπώνουν το επονομαζόμενο «ενεργειακό μπρα ντε φερ» μεταξύ Ρωσίας-Δύσης, καταδεικνύοντας ότι οι λόγοι της κατασκευής ενός αγωγού δεν είναι πάντα τόσο... οφθαλμοφανείς.

5 Αγωγοί: η αποτύπωση της ενεργειακής διπλωματίας

«η πολιτική των αγωγών και η διπλωματία, φαίνεται να σχετίζονται περισσότερο με τις πολιτικές ατζέντες, παρά με το να εξυπηρετούν τα συμφέροντα της ενεργειακής ασφάλειας» (Proedrou, 2017 : 9)

Στη σύγχρονη γεωπολιτική σκακιέρα διακρίνεται μία κούρσα αγωγών, η πλειονότητα των οποίων επιδιώκει περισσότερο την επίτευξη των κρατικών συμφερόντων της πολιτικής ατζέντας, παρά την εξυπηρέτηση των συμφερόντων της ενεργειακής ασφάλειας. Αυτό το επιχείρημα, συνάδει με την ίδια την πραγματικότητα και την εξέλιξη της τάξης πραγμάτων στην διεθνή σκηνή. Αρχικά, οι αγωγοί χρησιμοποιήθηκαν μόνο στην εγχώρια αγορά και κάλυπταν μικρές αποστάσεις. Σταδιακά όμως, άρχισαν να επεκτείνονται και μετατράπηκαν σε μέσα του διεθνούς εμπορίου ενέργειας (Proedrou, 2017 : 1). Επί της ουσίας, εξελίχθηκαν τόσο ως προς την κατασκευή τους αναφορικά με την απόσταση που διασχίζουν και τις ποσότητες που μεταφέρουν, όσο και ως προς την σκοπιμότητα και την συμβολική τους σημασία. Επιπρόσθετα, ενώ αρχικά το πετρέλαιο ήταν αυτό που είχε την πρωτοκαθεδρία μέσω της μεταφοράς των αγωγών, ήδη από το 2008 λόγω της ανατίμησης του αργού πετρελαίου, συνδυαστικά με τους ενδοιασμούς που φέρεται να είχε η Ε.Ε. αναφορικά με τις επιδράσεις στο περιβάλλον, άρχισε να διακρίνεται μία αναβάθμιση της σημασίας του φυσικού αερίου. Κατέστη επί της ουσίας ένας ενεργειακός πόρος που φαίνεται να άρχισε να δρα ως υποκατάστατο του αργού πετρελαίου για την κάλυψη των ενεργειακών αναγκών της ευρωπαϊκής αγοράς (Γρηγοριάδης, 2008 : 6). Τα παραπάνω λοιπόν, υποδεικνύουν μία σταδιακή εξέλιξη των ενεργειακών πόρων, των αγωγών και της ίδιας της ενεργειακής ασφάλειας και πολιτικής.

5.1 Εγκαταλείποντας τους εγχώριους αγωγούς

Η μεγάλη έκρηξη της κατασκευής των αγωγών και η εγκατάλειψη των εγχώριων μικρών αγωγών σημειώνεται την περίοδο μετά τον Β΄ Π.Π., με τα επονομαζόμενα «mega-projects». Πρόκειται για «περίπλοκα και τεχνολογικά απαιτητικά έργα, τα οποία μεταφέρουν μεγάλες ποσότητες φυσικού αερίου και στα οποία υπάρχουν πολλά ενδιαφερόμενα μέρη και περιλαμβάνονται διάφορα κράτη εξαγωγής, διέλευσης και εισαγωγής» (Proedrou, 2017 : 1). Μάλιστα, όπως επισημαίνουν οι Baev Pavel και Indra Overland, «δύο συγκεκριμένα χαρακτηριστικά δικαιολογούν τον τίτλο του μέγα: το ένα είναι η τιτλοποίηση της οικονομικής περιοχής όπου εφαρμόζεται και το άλλο είναι ο άμεσος ανταγωνισμός με ένα άλλο εχθρικό έργο» (Baev & Overland, 2010 : 1085). Ουσιαστικά, στην μεταπολεμική εποχή άρχισαν όχι απλά να κατασκευάζονται διακρατικοί αγωγοί, οι οποίοι αφορούσαν την διέλευση ενός αγωγού από δύο ή τρία κράτη για παράδειγμα, αλλά άρχισε να τίθεται επί τάπητος η κατασκευή οικονομικά

δαπανηρών και τεχνολογικά απαιτητικών έργων, στα οποία εμπλέκονται διάφορα συμβαλλόμενα μέρη. Πλέον οι αγωγοί δεν χρησίμευαν αποκλειστικά στην μεταφορά του πετρελαίου και στην κάλυψη των ενεργειακών αγωγών, αλλά και στην εδραίωση της ισχύος. Ένα τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Ρωσία, η οποία έχει κατασκευάσει ένα εκτενές mega-project, το οποίο συνίσταται σε πολυάριθμα δίκτυα αγωγών τα οποία εκτείνονται από τα Ουράλια Όρη μέχρι τη Γαλλία στα δυτικά και έως την Ελλάδα στα νότια (Proedrou, 2017 : 1-2). Η εξέλιξη αυτή λοιπόν, υποδεικνύει ότι οι αγωγοί αποτελούν μεταξύ άλλων και σύμβολο πολιτικής εδραίωσης και υπεροχής. Παραμένοντας και πάλι στο παράδειγμα της Ρωσίας, ήδη από την εποχή της Σοβιετικής Ένωσης είχε αρχίσει να κατασκευάζει δίκτυα αγωγών για την μεταφορά του πετρελαίου και του φυσικού αερίου. Η ύπαρξη του δικτύου αυτού σε συνδυασμό μάλιστα με την γεωγραφική εγγύτητα, έχουν αναδείξει την Ρωσία ως *«αδιαφιλονίκητο προμηθευτή φυσικού αερίου για την ευρωπαϊκή αγορά»* (Γρηγοριάδης, 2008 :7). Το γεγονός λοιπόν ότι η Ρωσία δεν φάνηκε να καθυστερεί να αντιλαμβάνεται την αξία της ενέργειας και να επιδιώκει να κατασκευάσει ένα δίκτυο αγωγών, εδραίωσε την πολιτική της ισχύ. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, *«το παράδειγμα της ηγεμονικής Σοβιετικής Ένωσης, οικοδομώντας ένα εκτενές δίκτυο πετρελαίου και αερίου καλύπτοντας τους στενότερους συμμάχους – δορυφόρους (COMECON), αποτελεί ένα διδακτικό παράδειγμα για το πώς οι πόροι, η οικονομία και η πολιτική διασύνδεση μπορούν να συνεργασθούν και τα πρότυπα συνεργασίας να εδραιωθούν»* (Proedrou, 2017 : 3).

Πέραν της έντονης δραστηριοποίησης της Ρωσίας, ένα άλλο παράδειγμα συναντάται στο ευρασιατικό σύστημα φυσικού αερίου, όπου η άσκηση της πολιτικής των αγωγών φαίνεται να εξακολουθεί να βρίσκεται στο αποκορύφωμά της. Ο ισχυρισμός αυτός αποδίδεται στο γεγονός ότι υπάρχουν πολλές προτάσεις περί κατασκευής αγωγών και ανάπτυξης δικτύων μεταφοράς ενεργειακών πόρων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα συνιστούν οι αγωγοί Nord Stream, South Stream και Turkish Stream. Ωστόσο, όπως επισημαίνει χαρακτηριστικά ο Proedrou Filippos *«ένα μείγμα γεωπολιτικών, οικονομικών, τεχνικών και τεχνολογικών προκλήσεων αναστέλλουν την πιθανή τους συνάφεια και θέτουν την χρησιμότητα τους υπό αμφισβήτηση»* (Proedrou, 2017 : 2). Αυτό λοιπόν σημαίνει ότι δεν αποτελούν όλοι οι αγωγοί οικονομικά βιώσιμες λύσεις αλλά αποσκοπούν συνάμα και σε άλλες επιδιώξεις. Ωστόσο, παραμένει λογικό ότι τα έργα με υψηλό κόστος και μηδαμινό κέρδος δεν συμφέρουν σε καμία περίπτωση τις εταιρείες που τα χρηματοδοτούν. Επιπρόσθετα, κάποια συμβαλλόμενα μέρη λόγω πολιτικών πιέσεων εγκαταλείπουν το έργο, όπως συνέβη για παράδειγμα στην περίπτωση της Βουλγαρίας και του αγωγού South Stream. Επομένως, η κατασκευή ενός αγωγού ή ενός δικτύου πολλαπλών αγωγών δεν συνιστά σε καμία περίπτωση κάτι απλοϊκό.

5.2 Η σημασία των διακρατικών αγωγών

Οι αγωγοί αποτελούν τα μέσα με τα οποία μεταφέρονται οι ενεργειακοί πόροι ενώ χρησιμοποιούνται και στον τομέα της ηλεκτροδότησης. Ωστόσο, η σημασία τους αναδύθηκε κυρίως στο εμπόριο του φυσικού αερίου όπου διαδραματίζουν έναν κρίσιμο ρόλο. Ο ρόλος

αυτός οφείλεται κυρίως σε τεχνικούς λόγους οι οποίοι με την σειρά τους σχετίζονται με την ιδιοκτησία του φυσικού αερίου ως αέριο (Proedrou, 2017 : 2). Για πολλές δεκαετίες, οι αγωγοί κατείχαν την πρωτοκαθεδρία στο εμπόριο του φυσικού αερίου, αποτελώντας το πιο σύνηθες και προτιμητέο μέσο μεταφοράς του φυσικού αερίου ανά τον κόσμο. Επί παραδείγματι, την δεκαετία του 2000 οι αγωγοί θεωρούνταν το πιο αποτελεσματικό μέσο για την μεταφορά του φυσικού αερίου μιας και είχαν την μεγαλύτερη ανταπόκριση στις τιμές και τα τεχνολογικά δεδομένα της εποχής (Coright, 2009). Τα επόμενα χρόνια αυτή η προτίμηση στους αγωγούς για την μεταφορά του φυσικού αερίου συνέχισε να υφίσταται. Ιστορικά, οι διάφοροι φυσικοί περιορισμοί για εναλλακτικούς τρόπους συναλλαγής και διεξαγωγής εμπορίου, η γεωγραφική εγγύτητα καθώς και οικονομικοί και πολιτικοί λόγοι έχουν συμβάλλει σε αυτήν την πρωτοκαθεδρία (Proedrou, 2017 : 2). Μάλιστα, παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια διακρίνεται μία εναλλακτική μέθοδος μεταφοράς του αερίου, υπό την μορφή του επονομαζόμενου υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG - Liquefied Natural Gas), δεν έχει καταφέρει να αμφισβητηθεί η μέθοδος της επίγειας μεταφοράς μέσω αγωγών (Γρηγοριάδης, 2008 : 7). Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι αυτού του τύπου η μεταφορά οικονομικά είναι πιο προσοδοφόρα και αποτελεσματική συγκριτικά με το να μεταφερθεί με υγροποιημένη μορφή, σε ειδικά κατασκευασμένα πλοία. Επιπρόσθετα, το υγροποιημένο φυσικό αέριο διαθέτει υψηλή συγκέντρωση ενέργειας, με αποτέλεσμα να είναι και πιο εκτεθειμένο σε μεταβλητότητα και ευρύτερη ρευστότητα ως προς τις τιμές του φυσικού αερίου και τις εκπομπές του άνθρακα (Proedrou, 2017 : 2-3). Για τους λόγους αυτούς λοιπόν παρά το ότι φαίνεται να εξυπηρετεί ικανοποιητικά τις αγορές στην Ασία για παράδειγμα, στο ενεργειακό σύστημα του Ευρασιατικού χάρτη φαίνεται να έχει περιορισμένο ρόλο. Σύμφωνα με τις αριθμητικές εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, *«μόνο το 10% από τις συνολικές εισαγωγές του φυσικού αερίου στην αγορά της E.E., γίνονται υπό την μορφή του υγροποιημένου φυσικού αερίου»* (Proedrou, 2017 : 2).

5.3 Οι αγωγοί και το δίκτυο αλληλεξάρτησης

Στο πλαίσιο κατασκευής ενός δικτύου αγωγών, στα επονομαζόμενα μεγάλο-έργα, υπάρχουν διάφοροι συμβαλλόμενοι παίκτες όπως οι εταιρείες χρηματοδότησης, τα κράτη εξόρυξης των υδρογονανθράκων, το κράτος που εισάγει τους ενεργειακούς πόρους και το διαμετακομιστικό κράτος του αγωγού (Stevens, 2009 : 1). Έτσι απαιτείται συνεργασία και ως εκ τούτου προκαλείται αλληλεξάρτηση, η οποία μπορεί να διακριθεί σε δύο τύπους, στην συμμετρική και στην ασύμμετρη. Η συμμετρική αλληλεξάρτηση προκαλεί δεσμό μεταξύ των συμβαλλόμενων εμπορικών μερών υπό το πρίσμα μιας αμοιβαίας πλεονεκτικής σχέσης και λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος για την διαίωσή της. Επιπρόσθετα, λειτουργεί ως μοχλός διευκόλυνσης της επέκτασης της συνεργασίας, είτε πρόκειται για μία ποσοτική επέκταση της συνεργασίας στον τομέα αυτόν, είτε για ποιοτική η οποία αφορά και άλλους τομείς πέραν του ενεργειακού εμπορίου. Ταυτόχρονα, δημιουργούνται δίκτυα επικοινωνίας και διπλωματίας, γεγονός που συμβάλλει στην αποκλιμάκωση κρίσεων. Χαρακτηριστική περίπτωση της

παραπάνω αλληλεξάρτησης συνιστά η Ρωσο-Γερμανική ενεργειακή συμμαχία (Proedrou, 2017 : 3). Συγκεκριμένα, την περίοδο μετά την κατάργηση της Ε.Σ.Σ.Δ το 1991, η Γερμανία αποτελούσε τον ευνοημένο εταίρο της Ρωσίας στην Ευρώπη. Για τον λόγο αυτό, η Γερμανία είχε αποκτήσει μία ιδιαίτερη σχέση με την Ρωσία, η οποία επισήμως έχει χαρακτηριστεί ως «στρατηγική εταιρική σχέση» (Hannes, 2015). Η συνεργατική και εταιρική αυτή σχέση, φάνηκε να αποτυπώνεται και στην συνεργασία περί της κατασκευής του αγωγού Nord Stream (2006), ο οποίος προβλεπόταν να συνδέει απευθείας την Ρωσία με το βόρειο τμήμα της Γερμανίας δια της Βαλτικής (*Pipeline politics? Russia and the EU's battle for energy*, 2009). Επρόκειτο για έναν αγωγό ο οποίος εξυπηρετούσε τις ρωσικές φιλοδοξίες να προμηθεύει κατ' αποκλειστικότητα και απευθείας την δυτική Ευρώπη με φυσικό αέριο, αυξάνοντας την εξάρτηση και αποκόπτοντας εντελώς την Ουκρανία. Από την άλλη, η Γερμανία όντας ένας από τους μεγαλύτερους καταναλωτές του ρωσικού φυσικού αερίου ως βιομηχανικό κράτος, υποστήριξε το εγχείρημα αυτό για οικονομικούς και στρατηγικούς λόγους (Dugas, 2017).

Ο δεύτερος τύπος αλληλεξάρτησης είναι αυτός της ασύμμετρης, όπου ο αγωγός λειτουργεί ως ένα μέσο διαπραγμάτευσης ή ένα μέσο εγκαθίδρυσης της υπεροχής έναντι άλλων. Επί παραδείγματι, μία ισχυρή χώρα όπως η Ρωσία μπορεί και χρησιμοποιεί τους ενεργειακούς της πόρους προκειμένου να ισχυροποιηθεί έναντι των άλλων και να ασκεί επιρροή ή να αποκτήσει οικονομικά οφέλη (Proedrou, 2017 : 3). Τον Γενάρη του 2006 και υπό την σκιά της αντιπαράθεσης με την Ουκρανία, η Μόσχα αποφασίζει να διακόψει την παροχή φυσικού αερίου κάτι το οποίο επανέλαβε και το 2009 όταν και ξέσπασε ο «δεύτερος πόλεμος αερίου» μεταξύ Ρωσίας-Ουκρανίας (*Pipeline politics? Russia and the EU's battle for energy*, 2009). Ταυτόχρονα, η Ρωσία άρχισε να θέτει επί τάπητος την κατασκευή διάφορων αγωγών όπως του Nord Stream και του South Stream, επιβεβαιώνοντας τον ισχυρισμό ότι «η πολυποίκιλη χρήση της ενέργειας αναφέρεται στην επίτευξη ευρύτερων οικονομικών και πολιτικών στόχων, όπως για παράδειγμα οι απειλές περί διακοπής παροχής αερίου, αντιπαραθέσεων περί τιμών και πολέμων περιουσιακών στοιχείων» (Proedrou, 2017 : 3). Ωστόσο, αξίζει να τονισθεί ότι όπως τα ευρωπαϊκά κράτη είναι εξαρτημένα, άλλα 100% όπως η Βουλγαρία, άλλα σε μικρότερο ποσοστό όπως η Ελλάδα από την εισαγωγή φυσικού αερίου από την Ρωσία, αντιστοίχως και η ίδια η Ρωσία έχει ανάγκη την Ευρώπη καθ' ότι το φυσικό της αέριο διαδραματίζει καίριο ρόλο στον τομέα της οικονομίας. Η Gazprom χαρακτηριστικά, είναι υπεύθυνη για το 25% του φόρου που λαμβάνει η Ρωσία λόγω της εξαγωγής του αερίου (*Pipeline Diplomacy, Russian Gas and Putin's Power*, 2008 : 24). Σε περίπτωση λοιπόν που η Ευρώπη καταφέρει να μειώσει σε μεγάλο βαθμό την εξάρτησή της από το ρωσικό φυσικό αέριο, αυτόματα η Ρωσία θα δει τους οικονομικούς της δείκτες να υποχωρούν κατακόρυφα. Συνεπώς, οι αγωγοί προκαλούν αλληλεξάρτηση.

Συμπερασματικά μέσω της άσκησης της διπλωματίας των αγωγών, οι συμβαλλόμενοι παίκτες επιδιώκουν να επιτύχουν οικονομικά και στρατηγικά συμφέροντα, να διευρύνουν την σφαίρα επιρροής τους, να εδραιώσουν την πολιτική τους ισχύ και να παρέχουν ευημερία στο εσωτερικό τους.

6 Εισαγωγικά των ελληνο-βουλγαρικών σχέσεων

Προκειμένου να γίνει κατανοητό το θεωρητικό εργαλείο της παρούσας μελέτης που είναι η διπλωματία των αγωγών, ακολουθεί πρακτική μελέτη των ελληνο-βουλγαρικών σχέσεων. Υπό το πρίσμα της διπλωματίας των αγωγών λοιπόν, θα μελετηθούν οι διμερείς σχέσεις των χωρών και ειδικότερα, το κατά πόσο επηρεάστηκαν από τα μεταξύ τους ενεργειακά έργα.

Οι ελληνο-βουλγαρικές σχέσεις συνιστούν μία περίπτωση όπου μπορεί να διακριθεί η εφαρμογή της θεωρίας της διπλωματίας των αγωγών. Πρόκειται για όμορες χώρες, οι οποίες σε μία σύντομη επισκόπηση των ιστορικών τους γεγονότων, αποδεικνύεται ότι πάντοτε βρίσκονταν σε αντίπαλα στρατόπεδα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο Α΄ Π. Π., ο Β΄ Π.Π. και η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου. Όπως έχει αναφερθεί, *«οι σχέσεις τους ήταν εχθρικές και χαρακτηρίζονταν από αντιπαράθεση»* (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 8). Ωστόσο, με την κατάρρευση της Ε.Σ.Σ.Δ. φάνηκε να καταρρέει το νοητό τοίχος στις σχέσεις των δύο χωρών και σταδιακά να δημιουργείται μία σχέση συνεργατική, χωρίς σαφέστατα να εκλείπουν οι διπλωματικές κρίσεις. Γενικότερα, η αποκατάσταση των μεταξύ τους σχέσεων έγινε σταδιακά με αργά διπλωματικά βήματα (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 8).

Μετά το πέρας του Β΄ Π.Π. και συγκεκριμένα το 1954, επήλθε αποκατάσταση των διπλωματικών διμερών τους σχέσεων μέσω της υπογραφής συμφωνίας αναφορικά με την οριοθέτηση των μεταξύ τους συνόρων (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 8). Ωστόσο, την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου τάχθηκαν στους δύο αντίπαλους πόλους του διεθνούς συστήματος υπό το πρίσμα της διαφορετικής τους ιδεολογίας (Kostadinova, 2014). Κάποια χρόνια αργότερα, η μεταξύ τους διπλωματικές σχέσεις τέθηκαν εκ νέου σε θετική βάση με αφορμή το κυπριακό ζήτημα. Χαρακτηριστικά, *«η κλιμάκωση του κυπριακού ζητήματος το 1974 έθεσε τις ελληνο-βουλγαρικές σχέσεις σε ένα νέο επίπεδο στρατηγικής, εταιρικής σχέσης και συνεργασίας»* (Kostadinova, 2014). Λίγο καιρό αργότερα ωστόσο, ακολούθησε η πρώτη διπλωματική κρίση λόγω του σκοπιανού ζητήματος που ανέκυψε μετά την δήλωση ανεξαρτησίας της ΠΓΔΜ (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 12). Μετά την λήξη του Ψυχρού πολέμου το 1991, σε ένα νέο διεθνές περιβάλλον πλέον και με άλλα δεδομένα, η Ελλάδα και η Βουλγαρία αναδιαμόρφωσαν την εξωτερική τους πολιτική. Συγκεκριμένα, όσον αφορά τις μεταξύ τους διπλωματικές σχέσεις προέβησαν στην υπογραφή Συνθήκης φιλίας, καλής γειτονίας, συνεργασίας και ασφάλειας. Χαρακτηριστικά, μετά το πέρας της επίσκεψης του Έλληνα Πρωθυπουργού Κων/νου Μητσοτάκη στη Σόφια, είχε δηλώσει ο ίδιος ότι *«αμφότερες οι πλευρές υπογράμμισαν ότι οι ελληνο-βουλγαρικές σχέσεις αποτελούν έναν πραγματικά σταθεροποιητικό παράγοντα στα Βαλκάνια»* (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 12). Πλέον, οι συνεργατικές σχέσεις είχαν μεταβεί και στον ενεργειακό τομέα. Το 1996, η Ελλάδα, η Βουλγαρία και η Ρωσία ξεκίνησαν συζητήσεις περί κατασκευής του πετρελαιαγωγού Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη (Kostadinova, 2014). Εν συνεχεία, ακολούθησαν και άλλα σχέδια αγωγών όπως, ο αγωγός Νοτίου Ρεύματος - South Stream, το συνονθύλευμα αγωγών του Νοτίου Διαδρόμου - Southern Corridor, όπου υπάγεται και ο διασυνδεδετικός αγωγός Ελλάδας-Βουλγαρίας - Gas Interconnector Bulgaria-Greece (IGB). Κάποια από αυτά τα έργα δεν ολοκληρώθηκαν ποτέ και έμειναν στα χαρτιά, ενώ άλλα

βρίσκονται ακόμη υπό κατασκευή. Η πρόοδος των διμερών τους σχέσεων έφτασε στο αποκορύφωμα ιδίως μετά την ένταξη της Βουλγαρίας στο NATO το 2004 και εν συνεχεία στο Ευρωπαϊκό οικοδόμημα το 2007, όπου η Ελλάδα μάλιστα υποστήριξε με θέρμη την ένταξή της. Επισημαίνεται ότι η Βουλγαρία αποτελεί την μόνη περίπτωση χώρας στα Βαλκάνια με την οποία η Ελλάδα έχει συνάψει κρίσιμης σημασίας συνθήκες, πρωτόκολλα συνεργασίας και μνημόνια τόσο σε οικονομικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 18). Γεννώνται λοιπόν τα παρακάτω ερωτήματα. Πώς δύο πρώην αντίπαλες χώρες έχουν συνάψει τόσα μνημόνια και πρωτόκολλα συνεργασίας στον ενεργειακό τομέα; Πώς η προοπτική των αγωγών επηρέασε τις μεταξύ τους σχέσεις; Πώς εφαρμόστηκε στη συγκεκριμένη περίπτωση η διπλωματία των αγωγών;

7 Burgas-Alexandroupoli Oil Pipeline

Την δεκαετία του 1990, οι ελληνο-βουλγαρικές διπλωματικές σχέσεις αποτυπώθηκαν τόσο στις συνεργασίες στον οικονομικό τομέα και στις επενδύσεις, όσο και στον ενεργειακό τομέα. Ως πρώτη απόπειρα κατασκευής αγωγού υπό το πρίσμα των μεταξύ τους συνεργατικών-διπλωματικών σχέσεων, θεωρείται η περίπτωση του αγωγού Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη. Πρόκειται για έναν αγωγό, ο οποίος προβλεπόταν να μεταφέρει πετρέλαιο από την Ρωσία, συνδέοντας τον βουλγαρικό λιμένα Μπουργκάς στη Μαύρη Θάλασσα με τον ελληνικό λιμένα της Αλεξανδρούπολης στο Β. Αιγαίο, όπου θα ήταν και ο τερματικός σταθμός. Γίνεται λοιπόν αμέσως αντιληπτό ότι επρόκειτο για έναν αγωγό γεωστρατηγικής σημασίας, καθότι θα αποτελούσε ένα σημαντικό μέρος της παροχής αργού πετρελαίου από την Ρωσία προς την ευρωπαϊκή αγορά (*Burgas-Alexandroupolis: A project of strategic importance for Bulgaria and the EU*, 2010). Μάλιστα, η περίπτωση του παρόντος πετρελαιοαγωγού απασχόλησε την Ελλάδα και την Βουλγαρία τουλάχιστον για δύο δεκαετίες (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 33). Παρά τις διπλωματικές προσπάθειες συνεννόησης μεταξύ των ενδιαφερόμενων μελών, τελικά το σχέδιο ναυάγησε. Πώς επηρεάστηκαν οι σχέσεις στον απόηχο του συγκεκριμένου αγωγού; Ποιές οι προοπτικές και τα συμφέροντα; Γιατί δεν ολοκληρώθηκε ποτέ; Η αποτυχία αυτή επηρέασε τις διμερείς σχέσεις; Στα παραπάνω ερωτήματα θα επιχειρηθεί να δοθεί απάντηση.

(Neweurope, 2013)

7.1 Ιστορικό υπόβαθρο

Το συγκεκριμένο έργο συνιστά απότοκο ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Συγκεκριμένα στις αρχές της δεκαετίας του 90' ο Νίκος Γρηγοριάδης, στενός συνεργάτης του Έλληνα επιχειρηματία Λάτση, συνέλαβε την ιδέα περί κατασκευής του αγωγού παρουσιάζοντάς την στον τότε Έλληνα Πρωθυπουργό Κ. Μητσοτάκη. Η συλλογιστική σκέψη πίσω από την παρούσα ιδέα ήταν η επιδίωξη να παρακαμφθούν τα τουρκικά συμφέροντα παρακάμπτοντας τα στενά του Βοσπόρου. Και αυτό γιατί ήδη στα τέλη του 1993 λόγω πολλαπλών ατυχημάτων κατά τη διέλευση δεξαμενόπλοιων, η Άγκυρα εισήγαγε περιορισμούς ναυσιπλοΐας επικαλούμενη περιβαλλοντικούς λόγους. Συνεπώς, ο συγκεκριμένος αγωγός θα αποτελούσε μία λύση στο να αποφευχθούν «τα υπερ-φορτωμένα Τουρκικά στενά» (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 33). Τελικά, η ιδέα αυτή υιοθετήθηκε από τον όμιλο Λάτση και σε συνεργασία με τον όμιλο Κοπελούζος ιδρύθηκε η εταιρεία ΘΡΑΚΗ Α.Ε., η οποία αποτέλεσε και την εταιρεία υλοποίησης του παρόντος έργου (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 33). Αξίζει να σημειωθεί μάλιστα ότι, όχι μόνο η ιδέα αποτέλεσε ιδιωτική σύλληψη, αλλά ο ιδιωτικός τομέας έπαιξε ευρύτερα σημαντικό ρόλο στην άσκηση της ελληνικής διπλωματίας των αγωγών. Επί παραδείγματι, η κρατική συμμετοχή στην Trans-Balkan που θα κατασκεύαζε τον αγωγό, ανερχόταν στο μόλις 1% από το συνολικό 24,5% που ανήκε στις ελληνικές ιδιωτικές επιχειρήσεις (Τσακίρης, 2012 : 9-10). Γενικότερα, επισημαίνεται ότι ο ιδιωτικός τομέας διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια μεταφοράς των υδρογονανθράκων.

Μέχρι να επέλθει η υπογραφή της συμφωνίας μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών που θα καθόριζε την έναρξη κατασκευής του αγωγού, μεσολάβησαν πολλά χρόνια συζητήσεων και διαπραγματεύσεων. Χαρακτηριστικά, το 1994 υπεγράφη στην Μόσχα ένα αρχικό μνημόνιο περί μελέτης του έργου, το οποίο και σηματοδοτούσε την έναρξη των συνεργατικών σχέσεων περί κατασκευής του διαβαλκανικού αγωγού (*Ο Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη από την σύλληψη στο ναυάγιο*, 2011). Εν συνεχεία, ακολούθησαν συναντήσεις εμπειρογνομόνων και επιτροπών εργασίας αναφορικά με την μελέτη του έργου. Τελικά, τον Σεπτέμβριο του 2006 πραγματοποιήθηκε στη Αθήνα τριμερής διάσκεψη μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών και συγκεκριμένα μεταξύ του Ρώσου Προέδρου Vladimir Putin, του Βούλγαρου Προέδρου Georgi Parvanof και του Έλληνα Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή (*Ο Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη από την σύλληψη στο ναυάγιο*, 2011). Η συνάντηση αυτή οδήγησε στην υπογραφή της τελικής συμφωνίας για την κατασκευή του αγωγού τον Μάρτιο του 2007 στην Αθήνα μεταξύ του Ρώσου Προέδρου Vladimir Putin, του Έλληνα Πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή και του Βούλγαρου Πρωθυπουργού Stanisev (Grohmann, 2007). Ο επιδιωκόμενος σκοπός ήταν να ξεκινήσει η κατασκευή το 2008 και να ολοκληρωθεί έως το 2011 (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 34). Παρόλο αυτά, όχι μόνο δεν ακολουθήθηκε το χρονοδιάγραμμα αλλά το όλο σχέδιο ναυάγησε εξαιτίας μίας σωρείας εμποδίων και προβλημάτων που παρουσιάστηκαν, ήδη από τα αρχικά στάδια των διαπραγματεύσεων. Εν τέλει, τον Ιούνιο του 2010 η Βουλγαρία ανακοίνωσε την πρόθεση περί αποχώρησής της από το έργο, καθότι είχε αντιρρήσεις αναφορικά με την αποδοχή της περιβαλλοντικής μελέτης. Ένα μήνα αργότερα, αποχώρησε οριστικά από το σχέδιο. Έξι χρόνια μετά, λόγω της επιδείνωσης

των Ρωσο-Τουρκικών σχέσεων, η Μόσχα φάνηκε πρόθυμη να αναβιώσει των διαβαλκανικό αγωγό ώστε να παρακάμπτονται τα τουρκικά στενά (Μπέλλος, 2016). Μάλιστα, η προσωρινή κυβέρνηση της Βουλγαρίας με Πρόεδρο τον Rumen Radev, δήλωνε ότι «έχει αποφασισθεί να αυξηθεί η βουλγαρική συμμετοχή στον Διαβαλκανικό Αγωγό (Trans Balkan Pipeline)» (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 35), με αποτέλεσμα να γεννηθούν και πάλι εικασίες περί αναβίωσης του έργου.

7.2 Τεχνικά χαρακτηριστικά

Ο αγωγός Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη είναι διαβαλκανικός αγωγός, ο οποίος προβλεπόταν να μεταφέρει ετησίως 35 έως 50 εκατομμύρια τόνους πετρελαίου, συνδέοντας το λιμάνι Μπουργκάς με το λιμάνι της Αλεξανδρούπολης (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 34) Σύμφωνα με το σχέδιο, ο αγωγός υπολογιζόταν να έχει μήκος 280 χιλιόμετρα, εκ των οποίων τα 135 θα περνούσαν από το ελληνικό έδαφος και τα υπόλοιπα 145 θα διέσχιζαν το βουλγαρικό. Παράλληλα, στο σχέδιο εντασσόταν και η κατασκευή ειδικού τερματικού σταθμού φορτοεκφόρτωσης με πρόβλεψη ειδικών λιμενικών εγκαταστάσεων και χώρων αποθήκευσης του αργού πετρελαίου, καθώς και ειδικές υποδομές για πλωτές εξέδρες φορτωεκφόρτωσης δεξαμενόπλοιων. Παρόμοιες εγκαταστάσεις θα υπήρχαν και στον λιμένα του Μπουργκάς (Μπέλλος, 2016). Από την πλευρά της Ρωσίας, θα συμμετείχαν οι τρεις βασικές της πετρελαϊκές εταιρείες (Gazprom, Transneft και Rosneft), οι οποίες μάλιστα θα ήλεγχαν και το 51% του πετρελαιαγωγού. Από την ελληνική πλευρά ήταν η ΕΛ.ΠΕ. Α.Ε. και η Θράκη Α.Ε., ενώ από την βουλγαρική η Bulgargaz, μοιραζόμενες ακριβοδίκαια η κάθε πλευρά το 24,5% του αγωγού (Grohmann, 2007).

7.3 Επιδιώξεις και οφέλη

Ο αγωγός προβλεπόταν να μεταφέρει σε πρώτη φάση 700.000 βαρέλια πετρελαίου ημερησίως, με προοπτικές να αυξηθεί έως και το 1 εκατομμύριο (Grohmann, 2007). Η κατασκευή του συγκεκριμένου αγωγού αποσκοπούσε στο να παραλαμβάνεται αργό πετρέλαιο από την Κασπία παρακάμπτοντας τα στενά του Βοσπόρου, όπου εκατοντάδες δεξαμενόπλοια περνούσαν καθημερινά, προκαλώντας όχι μόνο συμφόρηση αλλά και κινδύνους περιβαλλοντικής ασφάλειας. Αντίθετα, ο αγωγός Μπουργκάς - Αλεξανδρούπολης θα μετέφερε το αργό πετρέλαιο πληρώντας όλα τα πρότυπα περιβαλλοντικής ασφάλειας, κατά τα λεγόμενα πάντα των συμβαλλομένων. Παράλληλα, η επιδίωξη ήταν μέσω του αγωγού και της παράκαμψης των στενών του Βοσπόρου, να μειωθεί τόσο το κόστος όσο και ο χρόνος μεταφοράς του ρωσικού πετρελαίου από την Κασπία προς την Ευρώπη (Grohmann, 2007). Ως εκ τούτου, δημιουργώντας διάφορες διόδους μεταφοράς του ρωσικού πετρελαίου, θα μπορούσαν να φτάσουν σύντομα στην αγορά και μεγαλύτερες ποσότητες πετρελαίου, κάτι που

θα σηματοδοτούσε χαμηλότερες τιμές, λιγότερο χρόνο και μεγαλύτερη ενεργειακή ασφάλεια (Παπαδόπουλος, 2007). Άλλωστε, για τον λόγο αυτό και η Ε.Ε. στήριξε την κατασκευή του αγωγού, καθώς θα συνιστούσε *«άλλον έναν δρόμο μεταφοράς πετρελαίου προς τις αγορές της και θα συνέβαλε στην περαιτέρω ενεργειακή ασφάλεια της, κάτι που είναι άλλωστε και το ζητούμενο τα τελευταία χρόνια»* (Παπαδόπουλος, 2007).

Αναφορικά με την περίπτωση της Ελλάδας, ο αγωγός αυτός πέρα από τα οικονομικά οφέλη και τις νέες θέσεις εργασίας, θα ήταν πολύ σημαντικός καθότι θα αναβάθμιζε τον γεωστρατηγικό της ρόλο και θα την έθετε σε ισχυρή θέση στον ενεργειακό χάρτη. Συγκεκριμένα, θα την καθιστούσε έναν ισχυρό περιφερειακό παίκτη στα Βαλκάνια, καθώς θα αποτελούσε πύλη εισόδου και ασφαλή διαμετακομιστή υδρογονανθράκων προς την Ευρώπη (Τσακίρης, 2012 : 7). Γενικότερα μετά την λήξη του Ψυχρού Πολέμου, Ελλάδα και Βουλγαρία, επιδίωξαν να αναβαθμίσουν τον ρόλο τους στο διεθνές γίγνεσθαι και στον ενεργειακό χάρτη, εργαζόμενες διπλωματικά προς αυτόν τον σκοπό και οικοδομώντας βάσεις συνεργασίας. Μάλιστα, η Βουλγαρία όντας στην πλευρά των ηττημένων, ήταν σε ακόμα πιο ευάλωτη θέση και είχε ακόμη μεγαλύτερη ανάγκη οικοδόμησης διόδων επικοινωνίας και καλής συνεννόησης με τις γειτονικές τις χώρες (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 11). Μάλιστα, το 1999 ο τότε Βούλγαρος Πρωθυπουργός δήλωνε ότι *«η Ελλάδα είναι ο σημαντικότερος πολιτικός εταίρος της Βουλγαρίας στα Βαλκάνια»* (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 13).

Η προοπτική κατασκευής του εν λόγω αγωγού, θα έδινε την δυνατότητα στις δύο χώρες να διεκδικήσουν μία ισχυρή θέση στην γεωστρατηγική σκακιέρα. Τόσο η Ελλάδα όσο και η Βουλγαρία θα μπορούσαν να μετατραπούν σε διαμετακομιστικούς κόμβους υδρογονανθράκων και να έχουν ευκολότερη πρόσβαση στην διεθνή αγορά. Συνεπώς, μέσω της άσκησης της διπλωματίας των αγωγών θα μπορούσαν να αποκομίσουν πολλαπλά οφέλη. Αναφορικά με το εσωτερικό του κράτους, θα δημιουργούνταν για παράδειγμα νέες θέσεις εργασίας και αύξηση εσόδων από φόρους. Λόγου χάρη, η Βουλγαρία προβλεπόταν να παίρνει αρχικά 35 εκ. και αργότερα 50 εκ. ετησίως (Παπαδόπουλος, 2007). Τα οφέλη όμως αποτυπώνονταν και στην θέση των κρατών στο νέο πολυπολικό διεθνές σύστημα. Έχει υποστηριχθεί επί παραδείγματι ότι ο συγκεκριμένος αγωγός θα μπορούσε να λειτουργήσει ως θωράκιση της περιοχής της Θράκης έναντι των τουρκικών βλέψεων. Πράγματι, η Ελλάδα όντας ένας σημαντικός ενεργειακός εταίρος, σε μία τυχόν μελλοντική ένταση μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας στην περιοχή της Θράκης, θα μπορούσε να προκαλέσει μία αστάθεια και νευρικότητα κάποιας κλίμακας στη πετρελαϊκή αγορά (Παπαδόπουλος, 2007). Τέλος, ήταν ένας τρόπος με τον οποίο μπορούσε να αποτυπωθεί η πρόθεση των δύο χωρών να οικοδομήσουν ισχυρές διπλωματικές διμερείς σχέσεις. Όντως, συγκριτικά με την προηγούμενη χρονική περίοδο, οι ελληνο-βουλγαρικές σχέσεις βελτιώθηκαν μέσω της διπλωματίας των αγωγών. Τελικά όμως, το σχέδιο ναυάγησε. Στις 11.07.2011, ο Πρωθυπουργός της Βουλγαρίας Boyko Borisov ανακοινώνει στους πρεσβευτές των κρατών-μελών της Ε.Ε. ότι η Βουλγαρία αποφασίζει να παραιτηθεί από το σχέδιο Μπουργκάς- Αλεξανδρούπολη, σοκάροντας όπως ήταν αναμενόμενο, policy-makers, τραπεζίτες και υπεύθυνους για τα αναπτυξιακά έργα στη Ευρώπη (Tsakiris, 2010).

7.4 Το όραμα που ναυάγησε

Παρά την αρχική θετική διάθεση, το όραμα κατασκευής του αγωγού κατέρρευσε. Οι λόγοι ήταν τα διάφορα πρακτικά ζητήματα, τα οποία είχαν εμφανισθεί ήδη από τα πρώτα στάδια του σχεδιασμού του αγωγού και εν συνεχεία η στάση της βουλγαρικής κυβέρνησης. Ένα από τα κύρια προβλήματα του αγωγού, ήταν τα ποσοστά συμμετοχής των τριών συμβαλλομένων μερών στη εταιρεία Transbalkan Oil Pipeline, η οποία και θα αναλάμβανε την κατασκευή και την λειτουργία του αγωγού. Χαρακτηριστικά, η Ρωσία δεν δεχόταν να υπάρχει ίσος διαχωρισμός ποσοστού συμμετοχής. Υποστήριζε ότι οι δικές της εταιρείες θα έπρεπε να έχουν μεγαλύτερο μερίδιο συγκριτικά με την Ελλάδα και την Βουλγαρία. Όταν τελικώς δέχτηκε να υπάρχει ισότητα στα ποσοστά συμμετοχής, δεν υπήρχε πλέον νόημα καθότι το έργο είχε ήδη σταματήσει. Επιπρόσθετα, διαφωνίες υπήρξαν και ως προς τον όγκο του πετρελαίου που θα διερχόταν από τον αγωγό. Η Ελλάδα και η Βουλγαρία, απαιτούσαν εγγυήσεις από την Ρωσία αναφορικά με τον όγκο του πετρελαίου που θα διερχόταν ετησίως, ενώ η Ρωσία απαιτούσε οι εταιρείες της να ελέγχουν το μήκος των 285 χιλιομέτρων του αγωγού, το οποίο διαπερνούσε το ελληνικό και βουλγαρικό έδαφος (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 31-33). Πέραν των διαφωνιών επί του ελέγχου και των ποσοστών συμμετοχής, ένας άλλος ανασταλτικός παράγοντας ήταν ότι ο αγωγός αυτός δεν έλαβε την θερμή υποστήριξη της Ουάσινγκτον, όπως συνέβη για παράδειγμα στην περίπτωση του αγωγού Μπακού-Τσμπιλίσι-Τσειχάν, ο οποίος ήταν ανταγωνιστικός του πετρελαιαγωγού Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολης (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 33).

Εν τέλει, η κατάρρευση του έργου επισφραγίστηκε από την απόφαση της βουλγαρικής κυβέρνησης να παύσει να ασκεί την διπλωματία των αγωγών, διακόπτοντας την συμμετοχή της στο σχέδιο κατασκευής του διαβαλκανικού αγωγού. Τον Ιούνιο του 2009, εξελέγη η νέα κυβέρνηση του κόμματος του Borisov, ο οποίος προτού καν εκλεγεί είχε ήδη προβεί στην καταγγελία του έργου. Τελικά, η Βουλγαρία αποφάσισε να αποσυρθεί οριστικά από την κατασκευή του διαβαλκανικού αγωγού, επικαλούμενη περιβαλλοντική επικινδυνότητα του έργου αλλά και αβεβαιότητα όσον αφορά την ποσότητα εφοδιασμού (Christidis, Armakolas & Paschalidis, 2017 : 34). Παρά το γεγονός ότι το ίδιο έτος της αποχώρησής της από το έργο, το Υπουργείο Περιβάλλοντος της Βουλγαρίας είχε εγκρίνει τους αρχικούς περιβαλλοντικούς ορους του αγωγού, η κυβέρνηση Borisov ισχυριζόταν ότι το έργο χαρακτηρίζεται από περιβαλλοντική επικινδυνότητα. Μάλιστα, προτού αρχίσει καν η διαδικασία αξιολόγησης των περιβαλλοντικών όρων του έργου, ο Borisov δήλωνε ότι τελικώς δεν θα ολοκληρωθεί ο διαβαλκανικός αγωγός. Αυτό με την σειρά του οδήγησε στο να εξετασθεί εάν όντως η κυβέρνηση επικαλούταν πραγματικούς οικολογικούς λόγους ή εάν επρόκειτο για επιχείρημα που απλώς στόχευε στην υποβάθμιση του έργου αποσκοπώντας στην ακύρωσή του. Η θέση αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί βάσιμη εάν αναλογισθεί κανείς ότι σε όλη την χρονική περίοδο του 2009-2010, ο Borisov φαινόταν να καταγγέλλει την βιωσιμότητα του έργου τόσο από οικονομικής, όσο και από περιβαλλοντικής άποψης. Αυτή η στάση όμως, εξέθετε την Βουλγαρία σε διεκδικήσεις αποζημιώσεων, σε περίπτωση που θεωρούταν υπεύθυνη από νομικής άποψης για τη διακοπή του έργου (Τσακίρης, 2012 : 20-21).

Στην πραγματικότητα, ο Βορίσον δεν επιθυμούσε να χρεωθεί την εναντίωση του τοπικού πληθυσμού για τυχόν περιβαλλοντικούς κινδύνους. Πριν καν δηλώσει επισήμως την αποχώρησή της Βουλγαρίας, πολλάκις είχε αναφέρει ότι ενδέχεται να αποχωρήσει από το έργο, τονίζοντας την εναντίωση του τοπικού πληθυσμού. Οι κάτοικοι προβληματίζονταν εάν ο αγωγός θα προκαλέσει ζημία τόσο στην αλιεία, όσο και στον τουρισμό, προσφέροντας επί της ουσίας περιορισμένα οικονομικά οφέλη (*Bulgaria to abandon trans-Balkan oil pipeline*, 2011). Χαρακτηριστικά, ο Βορίσον είχε δηλώσει ότι «ο πληθυσμός του Μπουργκάς δεν τον θέλει. Όλοι μας είχαμε δει τι συνέβη στον Κόλπο του Μεξικού» (*Bulgaria likely to abandon trans-Balkan oil pipeline*, 2011). Επιπροσθέτως, η κυβέρνηση ισχυριζόταν ότι δεν αποτελεί βιώσιμο και οικονομικά ωφέλιμο έργο για την Βουλγαρία. Συγκεκριμένα είχε αναφέρει ότι «ένα έργο το οποίο εκτιμάται ότι θα κοστίσει πάνω από 1,0 δις. ευρώ και θα αντλεί έως 50 τόνους αργού πετρελαίου ετησίως, δεν θα ήταν οικονομικά βιώσιμο για την Βουλγαρία η οποία θα λάμβανε μόνο τέλη διέλευσης από την σύνδεση» (*Bulgaria rejects trans-Balkan oil link impact study*, 2010). Επιπρόσθετα, η κυβέρνηση άρχισε να διερευνά και να αναθεωρεί τα ενεργειακά σχέδια που υποστήριζε η Ρωσία, προκειμένου να εξακριβώσει εάν συμβαδίζουν τόσο με τα εθνικά της συμφέροντα, όσο και με την ευρωπαϊκή ατζέντα (*Bulgaria likely to abandon trans-Balkan oil pipeline*, 2011). Πλέον η Βουλγαρία ήταν αποφασισμένη ότι δεν θα εμπλακεί σε ένα έργο που οικονομικά δεν είναι βιώσιμο, μόνο και μόνο επειδή εξυπηρετεί την Ρωσία. Ήταν εμφανές πια ότι ο άλλοτε δορυφόρος της Μόσχας, δεν λειτουργούσε τόσο υπάκουα και πειθήνια, όσο κατά την περίοδο του υπαρκτού σοσιαλισμού. Ωστόσο η εγκατάλειψη του συγκεκριμένου έργου, δεν συνεπαγόταν ότι η Βουλγαρία έπαυσε να ασκεί και μελλοντικά την διπλωματία των αγωγών, ούτε ότι λόγω της αποτυχίας του έργου επλήγησαν ανεπανόρθωτα οι ελληνο-βουλγαρικές σχέσεις. Απόδειξη συνιστά η συνεργατική σχέση στην κατασκευή του South Stream.

8 South Stream Gas Pipeline

Στις 23.06.2007 η Ρωσία και η Ιταλία δια των εταιρειών τους Gazprom και ENI αντίστοιχα, προέβησαν στην υπογραφή μνημονίου συναντίληψης περί κατασκευής του αγωγού (Τσακίρης, 2012 : 56). Η κατασκευή ενός αγωγού που θα εκκινούσε από την περιοχή Beregovaya της Ρωσίας, διασχίζοντας 900 χιλιόμετρα στον πυθμένα του Εύξεινου Πόντου και καταλήγοντας στην Ιταλία, αποτελεί άλλο ένα παράδειγμα άσκησης της διπλωματίας των αγωγών. Επρόκειτο για μία διπλωματική απάντηση της Ρωσίας στις απόπειρες της Ε.Ε. να ανεξαρτητοποιηθεί από το ρωσικό φυσικό αέριο και της πρόθεσης κατασκευής του αγωγού Nabucco. Συγκεκριμένα, ο αγωγός South Stream αποτελεί μία χαρακτηριστική περίπτωση ενός «mega project», καθώς προβλεπόταν να εκκινεί από τις ανατολικές ακτές της Μαύρης Θάλασσας καταλήγοντας στις βουλγαρικές ακτές στη Βάρνα. Από εκεί θα ακολουθούσε δύο διακλαδώσεις. Ο βόρειος κλάδος επρόκειτο να διασχίζει Σερβία, Ουγγαρία και να καταλήγει στην Αυστρία, ενώ ο νότιος κλάδος θα διέσχιζε την βόρεια Ελλάδα καταλήγοντας στην Ιταλία (Socor, 2007). Επρόκειτο για ένα μεγάλο και δαπανηρό έργο, το οποίο υπέκρυπτε μια στρατηγική και πολιτική σκοπιμότητα. Η Ρωσία επεδίωκε να εκτοπίσει την Ουκρανία από τον ενεργειακό χάρτη ως διαμετακομιστικό κόμβο και να παρεμποδίσει τις προσπάθειες του ευρωπαϊκού οικοδομήματος να διακόψει το μονοπώλιο της Gazprom (Barysch, 2010 : 10). Ωστόσο, και σε αυτή την στρατηγικής σημασίας κίνηση της Ρωσίας στην ενεργειακή σκακιέρα, το ενεργειακό εγχείρημα και πάλι ναυάγησε με την στάση της Βουλγαρίας να αποδεικνύεται καταλυτική.

(2014, euractiv)

8.1 Το παρασκήνιο

Ο αγωγός South Stream αποτελεί απότοκο ρωσικής πρωτοβουλίας. Η Ε.Ε. αντιλαμβανόταν την μεγάλη εξάρτηση των ευρωπαϊκών κρατών από το ρωσικό φυσικό αέριο. Επί παραδείγματι, η Βουλγαρία εξαρτώταν κατά 89% από το πετρέλαιο και κατά 100% από το φυσικό αέριο της Ρωσίας (Gotev, 2018). Η Ελλάδα εξαρτώταν κατά 46% από το πετρέλαιο και κατά 60% από το φυσικό αέριο της Ρωσίας (Dokos & Tsakiris, 2012 : 9). Από το 2002 ξεκίνησαν οι συζητήσεις περί κατασκευής του αγωγού Nabucco. Επρόκειτο για έναν αγωγό 3.300 χιλιομέτρων, ο οποίος θα ξεκινούσε από τα ανατολικά σύνορα της Τουρκίας, διασχίζοντας εν συνεχεία την Βουλγαρία, την Ρουμανία, την Ουγγαρία και θα κατέληγε στην Αυστρία (Τσακίρης, 2012 : 51). Σκοπός ήταν να μεταφέρει 31 δις κυβικά μέτρα φυσικού αερίου από την Κασπία και πιθανώς από την Μ. Ανατολή ετησίως στην ευρωπαϊκή αγορά (Barysch, 2010 : 1). Η Ε.Ε. είχε θέσει λοιπόν σε προτεραιότητα την κατασκευή ενός νοτίου διαδρόμου - southern corridor), ο οποίος θα διασφάλιζε την ενεργειακή της ασφάλεια έναντι της ρωσικής αυταρχικότητας (Barysch, 2010 : 3). Ωστόσο, το σχέδιο τελικά έληξε άδοξα, καθώς κανένα από τα δύο ενεργειακά εγχειρήματα (Nabucco και South Stream) υλοποιήθηκαν.

Η Βουλγαρία είχε ενταχθεί και στα δύο project, ενώ η Ελλάδα είχε συμμετάσχει μόνο στον South Stream, καθώς δεν την συνέφερε να ενταχθεί σε ένα project όπου θα προμηθευόταν αζέριο αέριο, μιας και ήδη συμμετείχε στο σχέδιο του διασυνδεδετικού αγωγού Τουρκίας-Ελλάδας - Interconnector Turkey-Greece (Dokos & Tsakiris, 2012 : 27). Η ένταξή τους στον South Stream, ξεκίνησε με την υπογραφή διμερών συνθηκών με την Ρωσία. Συγκεκριμένα, το 2008 η Ρωσία συμφώνησε με την Βουλγαρία, την Σερβία, την Ουγγαρία, την Ελλάδα, την Σλοβενία, την Κροατία και την Αυστρία (*South Stream bilateral deals breach EU law, Commission says*, 2013). Τόσο η Ελλάδα λοιπόν, όσο και η Βουλγαρία, επέλεξαν να συμμετάσχουν στο νέο ενεργειακό σχέδιο στην Νοτιοανατολική Ευρώπη, καθότι οι συνεργατικές σχέσεις στον ενεργειακό τομέα επέφεραν τόσο οικονομικά όσο και γεωστρατηγικά οφέλη. Χαρακτηριστικά, «*παρά τα προβλήματα με τον πετρελαιοαγωγό Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη, η Ελλάδα συνέχισε τις προσπάθειες της να διευρύνει την θέση της στον ενεργειακό χάρτη*» (Dokos & Tsakiris, 2012 : 10).

8.2 Από το όραμα στην εγκατάλειψη

Ο αγωγός South Stream θα υποστηριζόταν οικονομικά και λειτουργικά από την ρωσική Gazprom και την ιταλική εταιρεία ENI (Socor, 2007). Αρχικά, η επιδίωξη ήταν ο συγκεκριμένος αγωγός να μεταφέρει 30 δις κυβικά μέτρα φυσικού αερίου, αλλά στη συνέχεια ο αριθμός υπερδιπλασιάστηκε στα 63 δις κυβικά μέτρα, καθώς θεωρήθηκε ότι ο αγωγός έχει την ικανότητα αυτή. Ως έργο θεωρείται το πιο δαπανηρό, καθώς το εκτιμώμενο ποσό κατασκευής του ανέρχεται στα 30 δισεκατομμύρια δολάρια (Barysch, 2010 : 10). Επιλέον, εξ αρχής φαινόταν δύσκολο να υλοποιηθεί το έργο αυτό. Χαρακτηριστικά η Gazprom ποτέ δεν

διευκρίνισε από πού θα ερχόταν αυτή η ποσότητα φυσικού αερίου ή σε ποιόν/ποιούς θα κατέληγε. Επιπρόσθετα, προκειμένου να υλοποιηθεί ένα έργο τέτοιας εμβέλειας και πολυπλοκότητας, απαιτούταν ένα ενιαίο νομικό καθεστώς και ένα καθεστώς διαμετακόμισης. Ένα τέτοιο υποθαλάσσιο έργο, δεν θα μπορούσε να διεκπεραιωθεί και να λειτουργήσει βασιζόμενο μόνο σε διμερείς συμφωνίες κρατών (Barysch, 2010 : 10). Παράλληλα, δεν ήταν μόνο οικονομικά δαπανηρό όσο κανένα άλλο project, αλλά ούτε καν οικονομικά βιώσιμο και ωφέλιμο για τα συμβαλλόμενα μέρη (Baev & Overland, 2010 : 1083-1084). Αυτά τα πρακτικά ζητήματα, η Ρωσία φάνηκε να τα γνωρίζει εξ αρχής. Ωστόσο, «*παρά την απουσία εμπορικών εγγυήσεων, τις τεχνικές δυσκολίες κατασκευής ενός αγωγού 900 χιλιομέτρων σε βάθος μεγαλύτερο των 2000 μέτρων καθώς και το δυσανάλογο προς το προσδοκώμενο όφελος κόστος, η Ρωσία φαινόταν διατεθειμένη να επιφέρει ένα σοβαρό πλήγμα εναντίον της εμπορικής βιωσιμότητας του αγωγού Nabucco*» (Τσακίρης, 2012 : 57). Παρόλο αυτά, στις 1.12.2014 ο Ρώσος Πρόεδρος Putin ανακοίνωσε την εγκατάλειψη του ενεργειακού σχεδίου και την αντικατάσταση αυτού από ένα άλλο ενεργειακό έργο, τον αγωγό Turkish Stream (Franza, 2015 : 19). Στην απόφαση αυτή δεν συνέβαλλαν μόνο οι οικονομικοί λόγοι και η ασάφεια ως προς την διέλευση του αγωγού, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Σημαντικό ρόλο έπαιξε και το γεγονός ότι ο South Stream δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στα οικονομικά δεδομένα και στην ζήτηση της αγοράς. Συγκεκριμένα, ενώ αρχικά η ζήτηση ήταν αυξημένη, μετά το 2008-2009 τα δεδομένα στην ευρωπαϊκή αγορά άλλαξαν δραματικά. Επί παραδείγματι, την χρονική περίοδο 2009-2014 η ζήτηση φυσικού αερίου στα κράτη-μέλη της Ε.Ε. μειώθηκε περισσότερο από 100 δις κυβικά μέτρα, ενώ οι ρωσικές εισαγωγές έπεσαν κατά 30 δις κυβικά μέτρα. Ως εκ τούτου, δεν ανταποκρινόταν στα δεδομένα του περιβάλλοντος και της εποχής, επομένως δεν προβλεπόταν και βιωσιμότητα (Franza, 2015 : 14-16). Συνεπώς, δεν συνέτρεχε κανένας ουσιαστικός λόγος κατασκευής του.

Επιπρόσθετα, άλλος λόγος εγκατάλειψης του έργου ήταν κανονιστικής και πολιτικής φύσης. Συγκεκριμένα, σχετιζόταν με την στάση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία εμμέσως πίεσε την Βουλγαρία να εγκαταλείψει το έργο. Το 2008 και 2010, η Gazprom προέβη στην υπογραφή διμερών διακρατικών συνθηκών με τα συμβαλλόμενα μέρη του αγωγού. Τον Δεκέμβριο του 2013, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δήλωσε ότι τα συμβαλλόμενα μέρη θα πρέπει να επαναδιαπραγματευθούν τους όρους των συμφωνιών, ειδάλλως θα πρέπει να παύσει η κατασκευή του South Stream (Franza, 2015 : 17). Συγκεκριμένα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θεωρούσε ότι οι όροι του αγωγού αυτού εναντιώνονταν στους προβλεπόμενους νόμους της Ε.Ε. (*Barroso warns Bulgaria on South Steam*, 2014). Χαρακτηριστικά, ο Klaus-Dieter Borchardt, διευθυντής για τις αγορές ενέργειας στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μιλώντας στις 4.12.2013 στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δήλωσε ότι «*οι συμφωνίες παραβιάζουν το δίκαιο της Ε.Ε. [...] Η Επιτροπή εξέτασε αυτές τις διακυβερνητικές συμφωνίες και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι καμία από τις συμφωνίες δεν είναι σύμφωνη με το δίκαιο της Ε.Ε. [...] Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίον έχουμε πει στα κράτη αυτά ότι είναι υποχρεωμένα, είτε προέρχονται από τις συνθήκες της Ε.Ε., είτε από την συνθήκη για την Ενεργειακή Κοινότητα, να ζητήσουν επαναδιαπραγμάτευση των όρων με την Ρωσία, για να ευθυγραμμίσουν τις διακυβερνητικές συμφωνίες με τους νόμους της Ε.Ε.*» (*South Stream bilateral deals breach EU law, Commission says*, 2013). Επομένως, τα συμβαλλόμενα μέρη του σχεδίου, τα οποία ανήκαν στην Ε.Ε. όπως

για παράδειγμα η Βουλγαρία, έπρεπε να ακολουθήσουν τις υποδείξεις τις Ε.Ε. και να δράσουν σύμφωνα με τους προβλεπόμενους νόμους. Αναλυτικότερα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θεωρούσε ότι αυτές οι συμφωνίες δεν ήταν σύμφωνες με το δίκαιο της Ε.Ε. καθότι:

1) Θα πρέπει να τηρούνται οι προβλεπόμενοι κανόνες περί διαχωρισμού ιδιοκτησιακού καθεστώτος. Στην περίπτωση λοιπόν των συμφωνιών του South Stream, θεωρούταν ότι δεν τηρείται αυτό από την στιγμή που η ρωσική Gazprom είναι προμηθευτής και παραγωγός του φυσικού αερίου. Συνεπώς, δεν θα έπρεπε να μπορεί ταυτοχρόνως να διαθέτει την παραγωγική ικανότητα και το δίκτυο της μεταφοράς του αερίου.

2) Θα πρέπει να διασφαλισθεί η άνευ διακρίσεων πρόσβαση τρίτων στον αγωγό. Συγκεκριμένα, δεν μπορεί να υπάρχει η δυνατότητα η Gazprom να έχει το αποκλειστικό δικαίωμα να είναι ο μόνος αποστολέας.

3) Έπρεπε να αντιμετωπισθεί η διάρθρωση των τιμολογίων (*South Stream bilateral deals breach EU law, Commission says, 2013*).

Η Ε.Ε., σε μία χρονική περίοδο όπου επιδίωκε να μειώσει την εξάρτησή της από το ρωσικό φυσικό αέριο και να ανακόψει τις προσπάθειες της Ρωσίας για διεύρυνση της σφαίρας επιρροής της στην ευρωπαϊκή ενεργειακή σκακιέρα, δεν θα έκανε υποχώρηση σε καμία περίπτωση. Μάλιστα, είχαν προηγηθεί οι δύο διακοπές της παροχής φυσικού αερίου στην Ουκρανία. Αυτό, συνδυαστικά με την απόφαση του Ουκρανού Προέδρου Viktor Yanukovich να αρνηθεί να υπογράψει συμφωνία με την Ε.Ε., εκφράζοντας με αυτόν τον τρόπο την φιλορωσική του πολιτική, κατέστησε τις διπλωματικές σχέσεις Ε.Ε.-Ρωσίας ιδιαίτερος εύθραυστες (*South Stream bilateral deals breach EU law, Commission says, 2013*).

Η παρεμπόδιση της άμεσης εφαρμογής του ενεργειακού αυτού έργου, είχε αντίκτυπο ιδίως σε δύο διαμετακομιστικά κράτη, στην Σερβία και στην Βουλγαρία. Στην περίπτωση της Βουλγαρίας, η οποία άνοιξε την δίοδο στον αγωγό τον Απρίλιο του 2012, η κυβέρνηση τελικώς αποφάσισε να αποσυρθεί από το έργο (*South Stream bilateral deals breach EU law, 2013*). Στις 14.8.2013 η Επιτροπή απέστειλε ένα εξασέλιδο έγγραφο, απευθυνόμενο στην Υφυπουργό Ενέργειας της Βουλγαρίας Evgenia Haritonova, αναφερόμενο στην διακρατική συμφωνία Βουλγαρίας-Ρωσίας περί του αγωγού South Stream. Πέραν λοιπόν των γενικών προβλεπόμενων κανόνων τις Ε.Ε., γινόταν και ειδικότερη μνεία στην περίπτωση της Βουλγαρίας. Αναλυτικότερα, οι υποδείξεις ήταν οι εξής:

1) Η Βουλγαρία δεσμεύτηκε να παράσχει πιο ευνοϊκό φορολογικό καθεστώς στην Gazprom, κάτι το οποίο παραβιάζει τους προβλεπόμενους κανόνες περί κρατικών ενισχύσεων της Ε.Ε.

2) Εντός της συμφωνίας αναφέρεται από την μία ότι θα ανατεθεί εργολαβία σε βουλγαρικές και ελληνικές εταιρείες, ενώ σε ένα άλλο σημείο ορίζεται ότι θα δοθεί μία προτίμηση στις βουλγαρικές και ρωσικές εταιρείες, κάτι που αντιβαίνει στον προβλεπόμενο ευρωπαϊκό κανονισμό περί ανταγωνισμού.

3) Τέλος, ορίζεται ότι η εταιρεία θα ορίσει τα τιμολόγια περί χρήσης του αγωγού. Αυτό όμως εναντιώνεται στις εξουσίες της εθνικής ρυθμιστικής αρχής, η οποία είναι αυτή που εκδίδει τιμολόγια μεταφοράς σύμφωνα με τους κανόνες της Ε.Ε (*Barosso warns Bulgaria on South Stream, 2014*).

Η Βουλγαρία από μέρους της επιδίωξε να επιλύσει το θέμα χωρίς να προβεί στην άμεση απόσυρση από το έργο. Μάλιστα ο Borisov υποστήριξε ότι, όπως η Γερμανία μπόρεσε και συνεργάστηκε με την Gazprom μέσω του αγωγού Nord Stream, το ίδιο μπορεί να κάνει και η Βουλγαρία, δηλώνοντας χαρακτηριστικά ότι «όταν η Γερμανία περνάει τους αγωγούς, φέρνει το αέριο και η οικονομία της δουλεύει είναι καλό. Όταν η Βουλγαρία επιδιώκει να έχει τις ίδιες συνθήκες αυτό είναι κακό» (*Bulgaria opens doors to South Stream pipeline*, 2012). Εν τέλει, η Βουλγαρία αποχώρησε το 2014 και το σχέδιο εγκαταλείφθηκε οριστικά. Ωστόσο, επισημαίνεται ότι μπορεί η Βουλγαρία ως συμβαλλόμενο μέρος του ευρωπαϊκού οικοδομήματος να μην είχε πολλά περιθώρια εναντίωσης, ωστόσο δεν σκόπευε να φθείρει τις διπλωματικές της σχέσεις με την Ρωσία. Για τον λόγο αυτό άλλωστε επιδίωξε να μην διακόψει τις διπλωματικές διόδους και εντάχθηκε στο έργο του Turkish Stream Pipeline, με τον οποίο η Ρωσία αντικαθιστούσε ουσιαστικά τον South Stream (Gotev, 2018). Η Βουλγαρία, όπως και η Ελλάδα, ήθελαν να παραμείνουν στον ενεργειακό χάρτη, συνδυαστικά με το γεγονός ότι η Ρωσία συνέχιζε να παραμένει ένας ισχυρός στρατηγικός σύμμαχος της ενεργειακής εξάρτησης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της προσπάθειας και συνέχισης άσκησης διπλωματίας, αποτελούν οι διάφορες συνομιλίες και συναντήσεις του Βούλγαρου Προέδρου Radev, ο οποίος στις 21.5.2018 ταξίδεψε στη Μόσχα, προκειμένου να συνομιλήσει με τον Ρώσο Πρωθυπουργό Medvedev σχετικά με την αναβίωση του South Stream (Gotev, 2018). Οι συνεργατικές σχέσεις Ελλάδας-Βουλγαρίας, δεν φάνηκαν να διακόπτονται λόγω της αποτυχίας των δύο προηγούμενων αγωγών. Απόδειξη συνιστά η συμμετοχή στην απόπειρα χάραξης του Νότιου Διαδρόμου - Southern Corridor, μέσω του Αδριατικού Αγωγού/Trans-Adriatic Pipeline και ειδικότερα του Διασυνδετικού Αγωγού Ελλάδας-Βουλγαρίας/Interconnector Greece-Bulgaria (IGB).

9 Southern Corridor & Interconnector Greece-Bulgaria

Η Ε.Ε. στην προσπάθειά της να μειώσει την ενεργειακή της εξάρτηση από την Ρωσία, υιοθέτησε την πολιτική χάραξης του Νοτίου Διαδρόμου Φυσικού Αερίου - Southern Gas Corridor. Συγκεκριμένα, η επιδίωξη της ενεργειακής αυτής πολιτικής «*βασίζεται στην ανάγκη να μεγιστοποιηθούν οι εισαγωγές μη-ρωσικού φυσικού αερίου, μέσω περιοχών μη-ρωσικού ελέγχου, προκειμένου να εγκατασταθεί ένας τρίτος, μετά την Ρωσία, την Νορβηγία και την Βόρεια Αφρική (Αλγερία, Λιβύη, Αίγυπτος) διαφοροποιημένος διάδρομος εφοδιασμού. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνώρισε ως δυνητικές πηγές εφοδιασμού για τον Νότιο Διάδρομο Φυσικού Αερίου, όχι μόνο την Κασπία (Αζερμπαϊτζάν) και την Κεντρική Ασία (Ουζμπεκιστάν, Καζακστάν και πρωτίστως Τουρκμενιστάν), αλλά και το αέριο της Μέσης Ανατολής από την μελλοντική παραγωγή του Ιράκ, καθώς και από την δυνητική επέκταση των εξαγωγικών δικτύων της Αιγύπτου*» (Dokos & Tsakiris, 2012 : 15). Το σύνολο των υπό κατασκευή νέων αγωγών, συνδυαστικά με την επέκταση των ήδη υφιστάμενων αγωγών μεταφοράς φυσικού αερίου, αποτελούν ένα σύνθετο και περίπλοκο κατασκευαστικό έργο. Χαρακτηριστικά, στους υπό κατασκευή αγωγούς εντάσσεται ο Αδριατικός Αγωγός (TAP), ο Αγωγός φυσικού αερίου Ανατολίας (TANAP) και ο Αγωγός Νοτίου Καυκάσου (SCPX). Στο πλαίσιο εφαρμογής λοιπόν της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η κατασκευή του Αδριατικού Αγωγού – Trans Adriatic Pipeline, ο οποίος προβλέπεται από το 2020 να μεταφέρει αζέρικο αέριο μέσω του Νοτίου διαδρόμου στην ευρωπαϊκή αγορά (Αθανασόπουλος, 2017). Με τον αγωγό αυτόν, συνδέεται η κατασκευή τερματικού σταθμού LNG στην Αλεξανδρούπολη αλλά και ο Διασυνδεδετικός αγωγός Ελλάδας-Βουλγαρίας – Interconnector Greece-Bulgaria (*Bulgaria, Greece form task force to build Greek LNG terminal*, 2016). Στην χάραξη λοιπόν του Νοτίου διαδρόμου, σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν η Ελλάδα και η Βουλγαρία ως σημαντικοί ενεργειακοί κόμβοι λόγω γεωγραφικής θέσης. Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου είναι η αποτύπωση άλλης μίας περίπτωσης, όπου διακρίνεται η εφαρμογή της διπλωματίας των αγωγών εκ μέρους Ελλάδας και Βουλγαρίας, με τα ενεργειακά προγράμματα να αποδεικνύονται εποικοδομητικά, όχι μόνο από οικονομικής σκοπιάς, αλλά και στις διμερείς διπλωματικές τους σχέσεις.

9.1 Interconnector Greece-Bulgaria

Στο ευρωπαϊκό εγχείρημα μείωσης της εξάρτησης από το ρωσικό φυσικό αέριο και αύξησης του ανταγωνισμού στον ενεργειακό τομέα, προκειμένου να ελαχιστοποιηθεί το ρωσικό μονοπώλιο, εντάσσεται και ο Διασυνδεδετικός Αγωγός Ελλάδας-Βουλγαρίας. Πρόκειται για αγωγό, ο οποίος παρόλο που δεν είναι πολλών χιλιομέτρων, όπως είναι για παράδειγμα άλλα κολοσσιαία ενεργειακά έργα, παραμένει σημαντικής σημασίας (Hope, 2016). Όπως έχει αναφερθεί χαρακτηριστικά, «*ο IGB είναι ο κρίσιμος κρίκος στην αλυσίδα του γεωπολιτικού*

ενεργειακού σχεδιασμού ώστε να σπάσει η ρωσική κυριαρχία στην ευρωπαϊκή σκακιέρα της Βαλκανικής» (Αθανασόπουλος, 2017).

(Hope, 2016)

9.1.1 Τεχνικά χαρακτηριστικά και λειτουργία

Η κατασκευή του IGB έχει λάβει την διακυβερνητική υποστήριξη τόσο της Ελλάδας, όσο και της Βουλγαρίας. Αυτό αποτυπώθηκε μέσω της υπογραφής μνημονίου συμφωνίας το 2009 και μάλιστα χαρακτηρίστηκε από τα δύο κράτη ως «έργο εθνικής προτεραιότητας». Η τελική απόφαση περί κατασκευής του έργου πάρθηκε τον Δεκέμβριο του 2015 και έχει προσδιορισθεί ως ένας αγωγός «στρατηγικής υποδομής μεταφοράς του φυσικού αερίου ο οποίος παρέχει διαφοροποίηση εφοδιασμού φυσικού αερίου στην αγορά της Βουλγαρίας και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και διασφαλίζει την ασφάλεια στην Ελλάδα». (Ε.Υ. 2018). Πρόκειται για έναν αγωγό μήκους 182 χιλιομέτρων, ο οποίος θα εκκινεί από την Κομοτηνή και θα καταλήγει στην Στάρα Ζαγορά. Το χρονικό σημείο έναρξης του έργου, έχει προσδιορισθεί εντός του 2018 και η ολοκλήρωσή του αναμένεται το 2020. Ο αγωγός προβλέπεται σε αρχικό στάδιο να διαθέτει μεταφορική ικανότητα περίπου 3 δις m^3 φυσικού αερίου ετησίως από την Ελλάδα προς την Βουλγαρία, ενώ αυτή μπορεί να αυξηθεί φθάνοντας τα 5 δις m^3 φυσικού αερίου ημερησίως. Θα διαθέτει δυνατότητα αντίστροφης ροής, καθιστώντας εφικτή την μεταφορά φυσικού αερίου και από την Βουλγαρία προς την Ελλάδα, συνδυαστικά με την εγκατάσταση ενός σταθμού συμπίεσης (Ιοαννου, 2017). Η διεκπεραίωσή του θα είναι αποτέλεσμα κοινοπραξίας μεταξύ της ελληνικής εταιρείας IGI Poseidon και της βουλγαρικής εταιρείας ICGB κατά 50% αμφότερες. Το προβλεπόμενο κόστος ανέρχεται στο ύψος των 160

εκ. ευρώ. Αξίζει να σημειωθεί ότι από το ποσό αυτό, θα διαθέσει 45 εκ. η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, υπό το πρίσμα του Ευρωπαϊκού Ενεργειακού Προγράμματος Ανάκαμψης. Το γεγονός αυτό, υποδηλώνει ότι το συγκεκριμένο έργο έχει λάβει την απόλυτη οικονομική και πολιτική στήριξη της Ε.Ε., κάτι που καταδεικνύει την σημαντικότητα του αγωγού, ως μέρος υλοποίησης της ενεργειακής πολιτικής του Νοτίου Διαδρόμου. Επιπρόσθετα, το συγκεκριμένο εγχείρημα, απολαμβάνει της στήριξης δανειστών της διεθνούς κοινότητας. Χαρακτηριστική περίπτωση συνιστά η υπογραφή εντολής μεταξύ της ICGB και της Ευρωπαϊκής Τράπεζας για Ανασυγκρότηση και Ανάπτυξη το 2012, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο ένα πλαίσιο διαπραγμάτευσης και συνεργασίας, περί μακροπρόθεσμης χρηματοδότησης του ενεργειακού αυτού έργου (E.U. 2018). Η κατασκευή λοιπόν ενός αγωγού, ο οποίος θα επιτρέπει τον εφοδιασμό της Βουλγαρίας με αέριο από το Αζερμπαϊτζάν ή και από αλλού, μειώνοντας την ρωσική εξάρτηση, ενώ θα συνεισφέρει και στην ενεργειακή ασφάλεια της Ελλάδας, αποτελεί προτεραιότητα όχι μόνο στην διακρατική αλλά και στην ευρωπαϊκή ατζέντα. Συγκεκριμένα, πέρυσι ο Επίτροπος της Ε.Ε. δήλωσε ότι «*Η γραμμή διασύνδεσης της Ελλάδας με την Βουλγαρία, έχει περιληφθεί στον προσφάτως συμφωνημένο 3ο κατάλογο έργων κοινού ενδιαφέροντος και επωφελείται από την χρηματοδότηση του Διαρθρωτικού Ταμείου περί Ευρωπαϊκής Διευκόλυνσης*» (EU, *The Balkans: The IAP and IGB*, 2017).

Ο αγωγός πρόκειται να συνδέεται όχι μόνο με τον TAP, αλλά και με διασυνδέσεις αγωγών εθνικών δικτύων μεταφοράς της Βουλγαρίας, όπως είναι για παράδειγμα το δίκτυο Βουλγαρίας-Ρουμανίας (IBR), της Σερβίας (IBS) και της Ουγγαρίας (IBH). Αυτό δίνει την δυνατότητα να εξάγεται αραβικό υδροποιημένο φυσικό αέριο (LNG), καλύπτοντας τις απαιτούμενες ενεργειακές ανάγκες από το Αιγαίο έως και την κεντρική Ευρώπη. Σημαντικό ρόλο σε αυτό διαδραματίζει ο ελληνικός τερματικός σταθμός επαναεριοποίησης υδροποιημένου φυσικού αερίου που βρίσκεται στην Ρεβυθούσα (Τσακίρης, 2012 : 14-15), ο οποίος σε συνδυασμό με τον IGB, συμπληρώνουν το μωσαϊκό του Νοτίου Διαδρόμου. Μάλιστα, πριν 2 χρόνια η βουλγαρική κρατική εταιρεία χαρτοφυλακίου ενέργειας BEH και η ελληνική εταιρείας φυσικού αερίου Gastrade, συμφώνησαν στην δημιουργία μίας ομάδας εργασίας προκειμένου να μελετήσει και να προτείνει σχέδιο κατασκευής τερματικού πλωτού σταθμού αεριοποίησης υδροποιημένου φυσικού αερίου (Floating Storage and Re-Gasification Unit, FSRU) στην Αλεξανδρούπολη (*Bulgaria, Greece form task force to build Greek LNG terminal*, 2016). Πρόκειται μάλιστα για έργο που ανήκει στις προτεραιότητες της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής και συνδέεται με τον IGB. Συγκεκριμένα, ο πλωτός τερματικός σταθμός είναι στρατηγικής σημασίας για την Ε.Ε., καθώς συνεισφέρει στο όραμα της διαφοροποίησης των ενεργειακών πηγών και της μη πρόσδεσης των ευρωπαϊκών κρατών στο άρμα του ρωσικού φυσικού αερίου (Αθανασόπουλος, 2017).

9.1.2 *Επιδιώξεις και οφέλη*

Ο διασυνδετικός ελληνο-βουλγαρικός αγωγός πρόκειται να ωφελήσει τις δύο χώρες τόσο σε κρατικό επίπεδο (οικονομία), όσο και σε διεθνές επίπεδο (ενεργειακή ασφάλεια).

Γενικότερα, η άσκηση της διπλωματίας των αγωγών και η συμμετοχή των κρατών σε τέτοια ενεργειακά προγράμματα, φαίνεται να επιφέρει θετικά αποτελέσματα. Αγωγοί όπως ο TAP ή ο IGB, καθώς και τα έργα υποδομής που τους πλαισιώνουν, όπως ο τερματικός σταθμός υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG), προσφέρουν διαφοροποιημένες πηγές ενεργειακού εφοδιασμού. Για παράδειγμα, η Βουλγαρία μέσω του IGB και της ένταξής της στην χάραξη του Νοτίου Διαδρόμου, θα καταφέρει να μειώσει την εξάρτησή της από το ρωσικό φυσικό αέριο. Χωρίς την άσκηση της διπλωματίας και της κατασκευής διάφορων διόδων εφοδιασμού, το αποτέλεσμα θα ήταν η Βουλγαρία να προμηθεύεται το αέριο της αποκλειστικά από την Ρωσία και μέσω μοναδικής όδευσης. Αυτό αυτομάτως θα επηρέαζε την κρατική ενεργειακή ασφάλεια. Χαρακτηριστικά, όταν η Ρωσία το 2009 διέκοψε την παροχή φυσικού αερίου στην Ουκρανία, ήταν ζωτικής σημασίας για την Βουλγαρία να αναζητήσει και άλλες εναλλακτικές πηγές εφοδιασμού, όπως για παράδειγμα ο IGB (*The Greece and Bulgarian pipeline: Who will benefit?*, 2015). Οι προσπάθειες της Βουλγαρίας περί ανεξαρτητοποίησης από το ρωσικό αέριο, διαφαίνονται και από το γεγονός ότι τον Φεβρουάριο του 2018 η Υπουργός Ενέργειας της Βουλγαρίας Temenuzhka Petkova, επανέλαβε στις δηλώσεις της ότι η Βουλγαρία ενδιαφέρεται να προμηθευτεί αέριο από δύο ισραηλινά πεδία αερίου, από το Tamar και το Leviathan (Harper, 2018). Επί της ουσίας «η Βουλγαρία επιδιώκει να χαλαρώσει την ρωσική «λαβή» μέσω νέων συμφωνιών για αγωγούς φυσικού αερίου» (Harper, 2018).

Η Ελλάδα, πέρα από το ότι θα διασφαλίσει διαφοροποιημένες πηγές εφοδιασμού, θα εισάγει μεγαλύτερες ποσότητες αερίου σε χαμηλότερες τιμές. Χαρακτηριστικά, η θέση της ελληνικής κυβέρνησης όταν ξεκίνησαν οι διαπραγματεύσεις κατασκευής του IGB, ήταν ότι θα είναι ένας τρόπος αναβάθμισης της ενεργειακής ασφάλειας, ωφελώντας συνάμα τους καταναλωτές με περισσότερο αέριο σε χαμηλότερες τιμές (*Greece-Bulgaria pipeline to raise security, lower gas price*, 2009). Σημαντικό ρόλο σε αυτό, θα διαδραματίσει ο ήδη υπάρχον τερματικός σταθμός LNG, αλλά και η κατασκευή και δεύτερου στην Αλεξανδρούπολη. Αυτό θα επιφέρει ακόμα μεγαλύτερα οικονομικά οφέλη, καθώς θα επιτρέπει την εισαγωγή αερίου από την Βουλγαρία. Ως εκ τούτου, θα επέλθουν ακόμα μεγαλύτερα κρατικά οικονομικά οφέλη (*The Greece and Bulgarian pipeline: Who will benefit?*, 2015). Επιπρόσθετα, ο IGB όπως και οι άλλοι αγωγοί του Νοτίου Διαδρόμου, μπορούν να διευκολύνουν τα κράτη να ενσωματωθούν στα Ευρω-Ατλαντικά συστήματα. Μέσω της άσκησης της διπλωματίας των αγωγών, μπορούν να οικοδομήσουν συνεργατικές σχέσεις με άλλα κράτη σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Αυτός μάλιστα είναι ένας τρόπος, ο οποίος επιταχύνει την επίτευξη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και της απελευθέρωσης της ευρωπαϊκής αγοράς (Dokos & Tsakiris, 2012 : 36). Θεωρητικά και πάντοτε υπό την προϋπόθεση των θετικών διπλωματικών σχέσεων και προθέσεων των συμβαλλομένων μερών, σε δύο χρόνια ο IGB θα λειτουργεί αποτελεσματικά σε συνδυασμό με τον TAP. Την παρούσα χρονική περίοδο, καλοκαίρι του 2018, η εκτελεστική αξιωματούχος της ICGB AD, Teodora Georgieva, δηλώνει ότι «Για το έργο του IGB, το μεγαλύτερο μέρος των διεργασιών έχει ήδη ολοκληρωθεί. [...]. Το περισσότερο από το 80% των εργασιών έχει ολοκληρωθεί για να εκκινήσει η κατασκευή του IGB, ο οποίος θα μεταφέρει φυσικό αέριο από το Αζερμπαϊτζάν» (2018).

10 Συμπεράσματα

Η ενέργεια έχει μετατραπεί πλέον σε εργαλείο άσκησης διπλωματίας, αλλά και μέσο άσκησης πίεσης για επιβολή προθέσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Ρωσία, η οποία εδώ και χρόνια ασκεί πιέσεις σε άλλα κράτη, επιδιώκοντας να διευρύνει την σφαίρα επιρροής της και διατηρώντας προσδεμένα στο άρμα μιας ενεργειακής εξάρτησης τα ευρωπαϊκά κράτη. Από την άλλη, η Ε.Ε. δεν παραμένει άπραγη. Επιδιώκει να εφαρμόσει μία ενιαία ενεργειακή πολιτική μέσω της χάραξης του Νοτίου Διαδρόμου Φυσικού Αερίου. Αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι όντως η ενέργεια μπορεί να επηρεάσει τις διακρατικές σχέσεις, όπως συνέβη στην περίπτωση Ελλάδας-Βουλγαρίας.

Στο σύγχρονο περιβάλλον υφίστανται διάφορες έννοιες, οι οποίες ναι μεν είναι διαχρονικές και οι ρίζες τους ανάγονται στο παρελθόν, αλλά λόγω της εξέλιξης του διεθνούς συστήματος και της εμφάνισης νέων δεδομένων, όπως για παράδειγμα η ανάδυση νέων κρατών στο οικονομικό στερέωμα, εξελίσσονται. Μία τέτοια έννοια είναι και η διπλωματία των αγωγών. Δεν είναι κάτι άγνωστο, αλλά έχει εξελιχθεί και προσαρμοστεί στις διαστάσεις του σύγχρονου γεωστρατηγικού και γεωπολιτικού περιβάλλοντος. Πρόκειται για ένα θέμα παλαιό, αλλά προσαρμοσμένο σε ένα σύγχρονο χωροχρονικό πλαίσιο. Επιπρόσθετα, χρησιμοποιήθηκαν παραδείγματα αγωγών που τελικώς δεν ολοκληρώθηκαν, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν εξήχθησαν χρήσιμα συμπεράσματα ή ότι αποκλείεται αναβίωσή τους μελλοντικά. Επίσης, μνεία έγινε στον IGB, του οποίου η κατασκευή απέχει από το να ολοκληρωθεί. Επομένως σε τέτοιες περιπτώσεις, δέον να θεωρείται αβέβαιο το αν τελικά θα υλοποιηθεί. Πάντως εάν στηριχθούμε στα σημερινά δεδομένα, όλα δείχνουν ότι πρόκειται να λειτουργήσει το 2020 συνδυαστικά με τον TAP. Ωστόσο, τίποτα δεν είναι σίγουρο στο σύγχρονο περιβάλλον καθότι η εξωτερική πολιτική των κρατών διαμορφώνεται με βάση την εξυπηρέτηση των εθνικών συμφερόντων, τα οποία με την σειρά τους επηρεάζονται από πλήθος παραγόντων. Άλλωστε, πρόκειται για την εποχή της έντονης αλληλεξάρτησης και συνεχούς ρευστότητας. Οι διεθνείς σχέσεις δεν παραμένουν στατικές αλλά εξελίσσονται διαρκώς!

Κατάλογος πηγών

- Baev, P. & Overland, I. (2010) The South Stream versus Nabucco Pipeline Race: Geopolitical and Economic Rationales and Political States in Mega-Projects, *International Affairs*.
- Bahgat, G. (2006) Europe's Energy security: challenges and opportunities, *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-) Vol.82, No.5, Oxford University.
- Barysch, K. (2010) Should the Nabucco pipeline project be shelved?, *Transatlantic Academy, Centre for European reform, Policy Brief, London*.
- Baumann, F. (2010) Europe's way to energy security, the outer dimension of energy security: From power politics to energy governance, *European Foreign Affairs, Review, Vol.15*.
- Brower, D. (2011) The Quest Energy, Security and the Remaking of the modern world by Daniel Yergin, *The Guardian, Review*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.theguardian.com/business/2011/oct/16/quest-energy-daniel-yergin-review>. Πρόσβαση: 2/7/18
- Cambridge Insight (2018) Energy, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://cambridgeinsight.com/pages/energy.htm>. Πρόσβαση: 16/7/18
- Carlos (2015) The New Geopolitics of Energy, *Center on Global Energy Policy, Columbia: Global Trade*.
- Chester, L. (2010) *Energy Policy, Vol.38, Issue 2. ELSEVIER*.
- Christidis, I., Armakolas, I. & Paschalidis, P. (2017) Greek-Bulgarian Relations: Present state and future challenges, *Research Report, ELIAMEP*.
- Coright, L. (2009) Pipeline Politics: Russia's Natural Gas Diplomacy, *Pipeline & Gas Journal, Vol.236, No.8*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://pgjonline.com/magazine/2009/august-2009-vol-236-no-8/features/pipeline-politics-russias-natural-gas-diplomacy>. Πρόσβαση: 6/7/18
- Cunningham, N. (2013) Pipeline politics in Europe, *American Security Project*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.americansecurityproject.org/pipeline-politics-in-europe>. Πρόσβαση: 3/7/18
- Dobrev, B. (2015) Game of Pipelines: Bulgaria and Russia's Energy Diplomacy, *Geopolitical Monitor*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.geopoliticalmonitor.com/game-of-pipelines-bulgaria-and-russias-energy-diplomacy>. Πρόσβαση: 14/7/18
- Dokos & Tsakiris (2012) A Strategic Challenge: The role of Greece in Europe's Southern Gas Corridor Strategy, *Policy Paper, No.17, ELIAMEP*
- Dugas, M. (2017) The New American Way of Countering Putin is a gas, gas, gas, *Newsweek*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.newsweek.com/new-way-countering-putin-gas-gas-gas-645408>. Πρόσβαση: 17/7/18

- Energy Press (2011) Ο Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη από την σύλληψη στο ναυάγιο, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://energypress.gr/news/o-mpourgkas-alexandroupoli-apo-ti-syllipsi-sto-nayagio>. Πρόσβαση: 26/6/18
- Euractiv (2009) Pipeline politics? Russia and the EU's battle for energy, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.euractiv.com/section/energy/linksdossier/pipeline-politics-russia-and-the-eu-s-battle-for-energy>. Πρόσβαση: 9/7/18
- Euractiv (2010) Burgas-Alexandroupolis: A project of strategic importance for Bulgaria and the EU, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.euractiv.com/section/energy/opinion/burgas-alexandroupolis-a-project-of-strategic-importance-for-bulgaria-and-the-eu/>. Πρόσβαση: 9/7/18
- Euractiv (2011) Russian, EU leaders inaugurate Nord Stream pipeline, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.euractiv.com/section/energy/news/russian-eu-leaders-inaugurate-nord-stream-pipeline>. Πρόσβαση: 9/7/18
- Euractiv (2012) Bulgaria opens doors to South Stream pipeline, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.euractiv.com/section/central-europe/news/bulgaria-opens-doors-to-south-stream-pipeline>. Πρόσβαση: 9/7/18
- Euractiv (2013) South Stream bilateral deals breach EU law, Commission says, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.euractiv.com/section/competition/news/south-stream-bilateral-deals-breach-eu-law-commission-says>. Πρόσβαση: 9/7/18
- Euractiv (2014) Barosso warns Bulgaria on South Stream, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.euractiv.com/section/energy/news/barosso-warns-bulgaria-on-south-stream>. Πρόσβαση: 9/7/18
- Euractiv (2014) Bulgaria says it has «frozen» South Stream, but pipes continue to arrive, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.euractiv.com/section/energy/news/bulgaria-says-it-has-frozen-south-stream-but-pipes-continue-to-arrive>. Πρόσβαση: 9/7/18
- Euractiv (2018) Bulgarian gas hub plans raise eyebrows in Brussels, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.euractiv.com/section/energy/news/bulgarian-gas-hub-plans-raise-eyebrows-in-brussels>. Πρόσβαση: 9/7/18
- European Commission (2016) Energy: Successful energy cooperation for central and South-Eastern European Countries Continues, Press Release, Διαθέσιμο στη δ/ση http://www.europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2982_en.pdf. Πρόσβαση: 9/7/18
- European Union (2018) IGB project, European Energy Programme for Recovery.
- Franza, L. (2015) From South Stream to Turkish Stream, prospects for recounting options and flows of Russian Gas to parts of Europe and Turkey, Διαθέσιμο στη δ/ση http://www.clingendaelenergy.com/inc/upload/files/CIEP_paper_2015-05_web_1.pdf. Πρόσβαση: 13/7/18

- Geler, I. (2016) Energetic Diplomacy and its role on creation of a new multipolar world, International Scientific Journal- Academicus, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.academicus.edu.al/nr13/Academicus-MMXVI-13-089-102.pdf>. Πρόσβαση: 10/7/18
- Geopolitical Futures (2016) The decline of pipeline politics, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.geopolitical.com>. Πρόσβαση: 14/7/18
- Goldthau, A. & Witte, J.M. (2010) *Global Energy Governance. The new rules of the game*, London: Brookings Press.
- Gotev, G. (2018) Putin, Borisov discuss energy projects again, *Euractiv with Bulgarian Presidency*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.euractiv.com/section/energy/news/putin-borisov-discuss-energy-projects-again>. Πρόσβαση: 30/6/18
- Gotev, G. (2018) Radev pleads in Moscow for Bulgarian stream pipeline, *Euractiv with Bulgarian Presidency*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.euractiv.com/section/energy/news/radev-pleads-in-moscow-for-bulgarian-stream-pipeline>. Πρόσβαση: 30/6/18
- Gramer, R. (2017) Is Europe caving to Russia on Pipeline Politics? And will the new White House welcome it with open arms?, *Foreign Policy*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://foreignpolicy.com/2017/02/08/is-europe-caving-to-russia-on-pipeline-politics-european-union-nord-stream-two-gas-oil-energy-germany-baltic-poland>. Πρόσβαση: 16/7/18
- Greek Reporter (2014) Gas interconnector Bulgaria-Greece is ready, Διαθέσιμο στη δ/νση www.greekreporter.info. Πρόσβαση: 18/7/18
- Hannes, A. (2015) German-Russian Relation Change of Paradigm versus business as usual, IFRI, Note du Cerfa, No.120, Institute of International Relations, Policy Paper, Διαθέσιμο στη δ/νση https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ndc_120_adomeit_en_0.pdf. Πρόσβαση: 2/7/18
- Harper, J. (2018) Bulgaria tries to loosen Russian grip with new gas pipeline deals, DW, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.dw.com/en/bulgaria-tries-to-loosen-russian-grip-with-new-gas-pipeline-deals/a-42695513>. Πρόσβαση: 9/7/18
- Hope, K. (2016) Bulgaria and Greek pipeline aims to cut gas dependency on Russia, Financial Times, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.ft.com/content/f6752fde-44f4-11e6-9b66-0712b3873ae1>. Πρόσβαση: 19/7/18
- Hydrocarbons Technology, Gas Interconnector Greece-Bulgaria (IGB) Pipeline, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/gas-interconnector-greece-bulgaria-igb-pipeline>. Πρόσβαση: 30/7/18
- International Energy Agency (2018) What is energy security, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.iea.org/topics/energysecurity/whatisenergysecurity>. Πρόσβαση: 28/7/18
- Ioannou, T. (2017) Greek permit for Greece-Bulgaria Gas Pipeline to be issued in 2018, Greek Reporter, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://greece.greekreporter.com/2017/10/05/greek-permit-for-greece-bulgaria-gas-pipeline-to-be-issued-in-2018>. Πρόσβαση: 1/7/18

- ITE Oil & Gas (2015) The Greece-Bulgaria pipeline: Who will benefit?, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.oilgas-events.com/market-insights/east-mediterranean-sector-news/the-greece-bulgaria-pipeline-who-will-benefit/801776264>. Πρόσβαση: 10/7/18
- Keating, D. (2013) Pipeline Diplomacy, Croatia is hoping for a new gas pipeline to end its energy dependency, European Voice, *Politico*, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.politico.eu/article/pipeline-diplomacy>. Πρόσβαση: 16/7/18
- Kostadinova, T. (2014) Greece and Bulgaria: Celebrating 60 Years of Diplomatic Relations 1954-2014, Greek Reporter, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://eu.greekreporter.com/2014/05/19/greece-and-bulgaria-celebrating-60-years-of-diplomatic-relations-1954-2014>. Πρόσβαση: 25/6/18
- Makris, A. (2015) Greece will have huge benefits from the conception of Russian Natural Gas Pipeline, Greek Reporter, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://greece.greekreporter.com/2015/04/09/greece-will-have-huge-benefits-from-the-construction-of-russian-natural-gas-pipeline>. Πρόσβαση: 8/7/18
- Mohapatra, N. K. (2018) Energy security and pattern of regional conflicts in Eurasia: From a constructive framework of analysis, Cambridge Journal of Eurasian Studies, London, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.veruscript.com/journals/cambridge-journal-of-urasian-studies>. Πρόσβαση: 25/7/18
- Oronero, J. (2018) Pipeline Diplomacy, Ed Crooks for the Financial Times, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://medium.com/@Oillywood/pipeline-diplomacy-6388425fbf6d>. Πρόσβαση: 23/6/18
- Proedrou, F. (2017) Revisiting Pipeline Politics and Diplomacy, From Energy Security to Domestic Political Explanations, International Affairs, Institute of International Relations, Prague, Czech Republic: Routledge.
- Reuters (2011) Bulgaria likely to abandon trans-Balkan oil link impact study, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://af.reuters.com/article/energyOilNews/idAFL5E7N71XD20111207?pageNumber=2&virtualBrandChannel=0>. Πρόσβαση: 20/7/18
- Reuters (2011) Bulgaria to abandon trans-Balkan oil pipeline, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://uk.reuters.com/article/bulgaria-pipeline/update-3-bulgaria-to-abandon-trans-balkan-oil-pipeline-idUKL5E7N71XD20111207>. Πρόσβαση: 20/7/18
- Reuters (2016) Bulgaria, Greece from task force to build Greek LNG terminal, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.reuters.com/article/greece-lng-bulgaria-idUSL8N18S2QS>. Πρόσβαση: 20/7/18
- Ronaniuk, N. & Jedicke, S. (2015) Energy Security in the EU: Pipelines, Powers and Political Relations, Geopolitical Monitor, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.geopoliticalmonitor.com/energy-security-in-the-eu-pipelines-powers-and-political-relations>. Πρόσβαση: 31/7/18
- Royal, T. (2016) The Future of Geopolitics and Energy Markets, Geopolitical Monitor, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.geopoliticalmonitor.com/the-future-of-geopolitics-and-energy-markets>. Πρόσβαση: 20/7/18

- Royal, T. (2017) Can the EU shake its Russian energy habit?, *Geopolitical Monitor*, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.geopoliticalmonitor.com/can-the-eu-shake-its-russian-energy-habit>. Πρόσβαση: 20/7/18
- Socor, V. (2007) South Stream: Gazprom's New Mega Project, *Eurasian Daily Monitor*, Vol.4, Vol.86, Issue 123, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://jamestown.org/program/south-stream-gazproms-new-mega-project>. Πρόσβαση: 11/7/18
- Sofia News Agency (2018) Interconnector Greece-Bulgaria Over 80% of Work complete to start construction, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.novinite.com/articles/191499/Interconnector+GreeceBulgaria%3A+Over+80+of+Work+Complete+to+Start+Construction>. Πρόσβαση: 1/8/18
- Stevens, P. (2003) Cross-Border oil and gas pipelines: problems and prospects, Centre for Energy, Petroleum, and Mineral Law and Policy, University of Dundee.
- Stevens, P. (2009) Transit Troubles, pipelines as a source of conflict, A Chatham House Report, Royal Institute of International Affairs, London, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.chathamhouse.org.uk>. Πρόσβαση: 13/7/18
- The New Atlantis (2008) Pipeline Diplomacy, Russian Gas and Putin's Power, Διαθέσιμο στη δ/νση www.TheNewAtlantis.com. Πρόσβαση: 29/6/18
- Trans Adriatic Pipeline (2018) Ο Νότιος διάδρομος φυσικού αερίου, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.tap-ag.gr/O-Αγωγός/Το-ευρύτερο-πλαίσιο/Ο-Νότιος-Διάδρομος-Φυσικού-Αερίου>. Πρόσβαση: 5/07/18
- Tsakiris, T. (2010) Near death experience and the Burgas-Alexandroupolis pipeline, euobserver, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://euobserver.com/opinion/30337>. Πρόσβαση: 18/7/18
- Yergin, D. (2006) Ensuring Energy Security, *Foreign Affairs*, Vol.85, No.2, Διαθέσιμο στη δ/νση <https://www.foreignaffairs.com/articles/2006-03-01/ensuring-energy-security>. Πρόσβαση: 2/7/18
- Αθανασόπουλος, Α. (2017) Η Ελλάδα στο «ενεργειακό μπρα ντε φερ» Δύσης-Ρωσίας. Τα σχέδια της Ουάσινγκτον και οι ισορροπίες στη Βαλκανική, *Το ΒΗΜΑ*, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=892045>. Πρόσβαση: 30/06/18
- Γρηγοριάδης, Ι. (2008) Ευρωπαϊκή ενεργειακή ασφάλεια και αγωγοί φυσικού αερίου στην ΝΑ Ευρώπη: Ένα νέο πεδίο ελληνο-τουρκικής συνεργασίας, Κείμενο Πολιτικής (Policy Paper), No.12, ΕΛΙΑΜΕΠ.
- ΔΕΠΑ (2015) Διασυνδεδημένος αγωγός Ελλάδας-Βουλγαρίας, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.depa.gr/index3.php/content/article/002005005/179.html>. Πρόσβαση: 12/07/18
- Kathimerini (2009) Greece-Bulgaria pipeline to raise security and lower gas price, Διαθέσιμο στη δ/νση <http://www.ekathimerini.com/64261/article/ekathimerini/business/greece-bulgaria-pipeline-to-raise-security-lower-gas-prices>. Πρόσβαση: 28/7/18

- Μπέλλος, Η. (2016) Ξανανοίγει ο δρόμος για τον αγωγό Burgas-Alexandroupolis,Καθημερινή, Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.kathimerini.gr/844364/article/oikonomia/epixeirhseis/3ananoiwei-o-dromos-gia-ton-agwgo--mpourgkas---ale3androypolhs>. Πρόσβαση: 22/07/18
- Παπαδόπουλος, Η. (2007) Η Ελλάδα στον ενεργειακό χάρτη: Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη. Τι θα επιφέρει ο αγωγός, Νο.7, Διαθέσιμο στη δ/ση www.pacific.jour.auth.gr. Πρόσβαση: 20/07/18
- Τσακίρης, Θ. (2012) Η ενεργειακή διάσταση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής: Από την διπλωματία των αγωγών στην παραγωγή υδρογονανθράκων, Κείμενο Πολιτικής (Policy Paper), No.21, ΕΛΙΑΜΕΠ.
- Υπουργείο Εξωτερικών (2018) Διμερείς σχέσεις Ελλάδας-Βουλγαρίας, Διαθέσιμο στη δ/ση <https://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/tourkia>. Πρόσβαση: 29/06/18